

A NEMZETŐRSÉGI HADITANÁCS ÉS A HONVÉD TŰZÉRSÉG MEGSZERVEZÉSE 1848-BAN

Fényes Elek 1847-ben megjelent országleírása így tájékoztatott a magyar katonaság fegyvernemeiről: „Jelenleg a magyar állandó had csupán gyalogságból és könnyű lovas-ságból áll: a pattantyússág, nehéz lovasság, mérnöktest, s táborigi szekeresség és tengerész-teszt teljesen hiányoznak.”¹

A népszerű kézikönyv tehát megfogalmazta azokat a hiányokat, amelyeket – legalább részben – a korszerű és önálló magyar hadseregnek egy év múlva pótolnia kellett.

A reformkor politikai közvéleménye érthetően hiányolta, hogy a tüzérezredek hadkiegészítése elsődlegesen az osztrák, illetve cseh-morva területekről történik. Természetesen mind a tüzérségnél, mind a szekerészetnél akadtak magyar származású fő- és altisztek, de számuk aránylagosan kevés volt. Közülük Mack József „cs. kir. bombázati főtüzér” fogalmazta meg alig egy héttel a Batthyány-kormány Pestre érkezése után az önálló magyar tüzérség megszervezésének igényét. A *Reform* április 23-i számában „Tegyük meg ma. Holnap tán már késő” címmel körülbekintő és gazdag programot javasolt a lehetséges háborús fenyegetés (veszedelmes mozgalmak Lengyelországban vagy az Aldunánál) esetére. Első helyen „hazánkfiai” visszahívását „a külföldi tudományos testületekből,” valamint 1500 önkéntesből álló „nemzeti tüzértest” megszervezését indítványozta. Április 27-én ugyanebben a lapban Mack József nyílt levelet intézett az ideiglenes hadügyminiszterhez (vagyis Batthyány Lajos miniszterelnökhöz), amelyben „a nemzeti tüzérhad” számára az 1500 önkéntes kiállítását a lelkes ifjúság soraiból három hónap alatt képzelte el. Ez a létszám 100 ágyúhoz lenne elegendő, s még tartalékot is biztosítana – ami kezdetnek megfelelő volna. A „polgárministerhez” intézett, a nemzeti hadsereg kiállítását sürgető felhívásnak nagy visszhangja támadt, szövegét minden fontosabb lap leközölte.² A kezdeményezés annyira magától értetődő volt, hogy amikor a *Radical kör* április 30-án benyújtotta a minisztériumhoz petícióját egy toborzás útján kiállítandó önkéntes hadseregről, abban is szerepelt az igény, hogy magyarokból „tüzérsereg állítsák fel.”³ Május elején a fővárosban már köztudott lehetett, hogy a kormány komolyan tervezi egy önkéntesekből álló haderő kiállítását. Gál (Gaál) Sándor szabadságos hadnagy, a pesti nemzetőrség szabályzatának kidolgozója, talán azt is tudta, hogy a Bécsbe utazott Batthyányt helyettesítő Deák Ferenc már intézkedett: dolgozzák ki egy önkéntes zászlóalj felállításának tervét.⁴ Május 6-án mindenesetre a *Pesti Divatlapban* megjelent „Terv a mozgó

¹ Fényes Elek: Magyarország leírása. Pest, 1847. I. 145. o.

² A nyílt levelet a *Marcius Tizenötödike (MT)* április 28-án, a *Nemzeti Újság* április 30-án közölte. Mack április 27-iki felhívása, amely – a nyílt levél mellett – tulajdonképpen három részből áll (felhívás „a katonai tehetségekhez”, a fővárosi nemzetőrséghez, valamint kérelem előljáróikhoz és bajtársaihoz) megjelent önálló röpiratként is. Magyar Országos Levéltár (OL) Újkori gyűjtemény. R 32. 1848/49. évi nyomtatványok.

³ A *Pesti Hírlap (PH)* május 3-i közleménye alapján: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez, 1848–1849. (A továbbiakban: Okmánytár) S. a. r. *Pap Dénes*. Pest, 1868. I. 67. o.

⁴ Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. (A továbbiakban: Batthyány iratai) S. a. r. *Urbán Aladár*. Budapest, 1999. 439. o. A tervezetre l. *Urbán Aladár*: Sztanko Soma tervezete az 1848-as honvédség felállítására. *Hadtörténelmi Közlemények (HK)* 1986/3., 525–540. o., a tervezet: 536–540. o.

hadsereg iránt” című írása, amely tájékoztatása szerint egy, a *Radical körben* a „mobilis magyar sereg” ügyében április 30-án elhangzott előadás volt. Ez így szól a tüzérségről: „Szükség, hogy a tüzérség, különösen a pesti új épületben levő ágyutelepek magyar fiúkra bízassanak.” A kormány nyilvános intézkedései előtt az utolsó pillanatban még a *Jelenkor* is hozzászólt a közérdekű témához. Május 14-én megjelent írása a legsürgetőbb teendőket felsorolva a 4. pontot így fogalmazta: „Létszereztessek (igy) egy nemzeti hadtüzérség (artillerie) és utászi (pionieri) kar.”

A honvédtüzérek toborzása és kiképzése

Az 1848–1849. évi katonai eseményeket feldolgozó történeti irodalmunk rendelkezik megbízható korábbi, valamint újabb kutatásokon alapuló – és a fegyvernem szakmai szempontjait vizsgáló – összefoglalásokkal, amelyek a honvéd tüzérség 1848. évi szervezésével és annak harctéri alkalmazásával foglalkoznak.⁵ Jelen dolgozat célja, hogy bemutassa a Nemzetőrségi Haditanács szerepét, amely a honvédelmi minisztérium segítségével, a budai cs. kir. főhadparancsnokság közbejöttével a tüzérandár-parancsnokság és a szekerészeti kar készleteit és eszközeit felhasználva, esetenként az 5. tüzérezred tisztjeit és altisztjeit is alkalmazva hozta létre a honvédség első útegeit.

Ismeretes, hogy Batthyány miniszterelnök az 1848:XXII. tc. értelmében felállítandó nemzetőrség szervezését magára vállalta, s ennek irányítására április 20-án létrehozta az Országos Nemzetőrségi (eredetileg Nemzetőrségi) Haditanácsot. A törvény értelmében felállított nemzetőrség valójában hagyomány nélküli intézmény volt, szervezése lassan haladt, kiképzése, s főleg felfegyverzése, komoly akadályokba ütközött. A hűsvéti nagyikindai vívengés és a délvidéki szerbek észlelhető nyugtalansága valószínűsítette, hogy az országban állomásozó sorkatonaság létszáma nem elegendő, s ezért már az április 26-i minisztertanács önkéntesekből álló haderő szervezéséről döntött. Mivel erre csak az országgyűlés adhatott felhatalmazást, a szervezésre – amit a szükség diktált – a nemzetőrségi törvény „árnyékában” lehetett vállalkozni. Így a törvény értelmében felállítandó nemzetőrséget *állandó* nemzetőrségnek nevezték, míg az újonnan kiállítandó alakulatok a *rendes* vagy *mobilis* (mozgó) nemzetőrség elnevezést kapták. (Tagjait rövidesen honvédeknek nevezték.) Amikor május 15-én éjjel megszületett a minisztertanács döntése az önkéntes toborzás megkezdéséről, Batthyány azonnal utasította Baldacci Manó ezredest, a Nemzetőrségi Haditanács (a továbbiakban: Haditanács) aznap kineveztetett elnökét, hogy készítse el az önkénteseket három évre toborzó felhívását. Ez a felhívás május 16-i dátummal nyomtatásban meg is jelent, Batthyány aláírásával, mivel azt István főherceg nádor és királyi helytartó, alkotmányos aggályai miatt, nem írta alá.⁶

⁵ Korábbi, levéltári kutatásokon alapuló munkák: *Szöllősy Sándor*: Az 1848–49-i magyar tüzérség megalakulása és szerepe a függetlenségi harc hadműveleteiben. *Magyar Katonai Szemle (MKSz)* 1935/7., *Kassay Albert*: Az 1848–49-i magyar tüzérség megalakulása és szerepe a függetlenségi harc hadműveleteiben. *MKSz* 1935/10. Újabb kutatások alapján, a Kriegsarchiv anyagainak felhasználásával *Csikány Tamás*: A honvédtüzérség megszervezése és szervezeti fejlődése 1848-ban. *Aetas*, 1998/2-3. 54–72. o. *Uő*: Honvédtüzérség az 1848–49-es szabadságharcban., Budapest, 2000.

⁶ Az elmondottakra l. *Urbán Aladár*: A nemzetőrség és honvédség megszervezése 1848 nyarán. (A továbbiakban: *Urbán*: A nemzetőrség) Budapest, 1973. 49–55., 225–235. o., *Uő*: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Budapest, 1986. 574–586. o. Baldacci ezredes kinevezése, utasítás a toborzási felhívás előkészítésére: Batthyány iratai 519–520., 527. o.

A honvéd tüzérség toborzása ezzel, az önkénteseket a rendes nemzetőrség soraiba hívó felszólítással kezdődött, mivel az közölte, hogy „rendes nemzetőrségi lovas ágyutelepet” is felállítanak, és hogy „az erre képes rendes tüzérségi magyar egyének” (a felhívást ugyancsak aláíró) Baldacci ezredesnél jelentkezzenek. Batthyány még május 16-án utasította Franz Ottinger vezérőrnagyot, aki Mészáros Lázár megérkezéséig a helyettes hadügyminiszteri posztot töltötte be, hogy intézkedjék egy hatfontos lovas ágyútelep „elsődleges” kiállításáról, s arról, hogy az 5. tüzérezredtől egy jól képzett és a szolgálatot ismerő tisztet, s egy magyarul tudó számvivőt rendeljenek ki.⁷ A Haditanács javaslatára Batthyány május 21-én arra utasította Ottingert, hogy „a rendes nemzetőrség számára alakítandó ágyútelep szolgálatára már is besorozott és még besorozandó tüzér nemzetőrök beoktatásához” négy név szerint megnevezett, a tüzérségnél szolgáló személy kirendeléséről a budai főhadparancsnokság útján gondoskodjon.⁸ A toborzás ugyanis május 18-án a fővárosban indult, és – mint a *Nemzetőr* (a *Pesti Divatlap* melléklapja) május 27-i tudósításában olvasható, már az első napokban többen jelentkeztek a tüzérséghez „a műveltebb mérnökifjak közül.”⁹ A tüzérséghez jelentkezettek kezdetben az 1. honvéd zászlóaljba osztották be, s csak amikor önálló szervezeti egységnek tekintették őket, akkor kerültek át a Károly laktanyából az Újépületbe. Május 28-án Baldacci ezredes azt jelentette a honvédelmi miniszternek, hogy „a hatfontos ágyútelep” szervezésének részletei (fő- és altisztek, legénység, lóval történő ellátás) még nincsenek eldöntve.¹⁰ A honvéd tüzéreket legkésőbb június elején helyezték át az Újépületbe, ahol a hatalmas laktanya belső udvarán lehetett gyakorlatozni.¹¹

A honvéd tüzérek kiképzőiről Batthyány igen korán igyekezett gondoskodni,¹² az érdemi intézkedésre azonban a jelek szerint csak Mészáros Lázár megérkezése után került sor. Június 5-én Baldacci ezredes, a Haditanács elnöke kibővített névsort juttatott a hadügyminiszterhez (2 tüzemester a cs. k. bombászkarból, 1 őrmester és 4 tizedes az 5. tüzérezredtől), aki még aznap továbbította a névsort a budai főhadparancsnoksághoz, hogy a nevezettek „a maga útján” utasítsa „a rendes nemzeti őrsereg tüzérségéhez.”¹³ Másnap

⁷ Batthyány iratai 528–529. o. A kormány a PH május 21-i számában felhívással fordult az országban állomásozó katonaság magyar tisztjeihez és a már kilépetteket vagy nyugdíjasokat is felhívta a jelentkezésre. Okmánytár I. 135-137. o.

⁸ Batthyány iratai 580–581. o. A négy személy között egy tüzemester, egy őrmester és két tizedes található. Batthyány utasítására ezeket Lukács Dénes (Dienes) tüzérhadnagyhoz utasították. Lukács hadnagyot április 24-én nevezték ki a Nemzetőrségi Haditanácshoz. OL H 3. Miniszterelnök hadügyi és nemzetőri iratai (a továbbiakban: HNI) 1848:47.

⁹ Az emlékezések egyöntetűen azt említik, hogy a tüzérekhez nagy arányban jelentkeztek értelmiségiek. „Legtöbben voltunk deákféle fiúk, különösen jogászok, mérnökök, különféle vallású papnövendékek, bányász-akadémikus, gyógyszerész, kereskedő...” Sz. Gy.: Egy honvéd köztüzér élete 1848/49-ben. Történeti ön-életírás. Budapest, 1875. 37. o. L. még *Hatala Péter*: Ötven év előtt. 1848-iki Márczius 15-től Világosig. Budapest, (1890.) 9. o. *Sáfrány Mihály* 1848–49. honvéd tüzérségi hadnagy református lelkipásztor emlékiratai. S. a. r. *Sáfrány Géza*. Miskolc, 1941. 40–41. o.

¹⁰ Batthyány iratai 626. o.

¹¹ Honvédek napló jegyzetei. S. a. r. *Korányi Viktor*. Pest, 1861. (2. kiadás) 4. o. Azt írja az emlékező, hogy az 1. honvédzászlóaljhoz osztották be őket. Itt Elekes Ferenc, az 5. tüzérezred tüzemestere volt az előljárójuk, akit június 13-án neveztek ki az 1. zászlóaljhoz alhadnagynak. Elekes volt az, aki jún. 11-én, amikor a Károly laktanyában a honvédek és az olasz sorkatonák között véres összecsapás történt, megakadályozta, hogy a honvéd tüzérek az Újépületből bajtársaik segítségére menjenek. Mack József tudósítása a *Reform* jún. 15-i számában.

¹² Batthyány iratai 580–581. o. *Urbán*: A nemzetőrség 51. o.

¹³ OL H 75. Hadügyminisztérium, általános iratok, beadványok (a továbbiakban: HM/b) 1848:175., OL H 75. Hadügyminisztérium általános iratok, kiadványok (a továbbiakban: HM/k) 1848:107.

az Innsbruckban tartózkodó miniszterelnököt helyettesítő hadügyminiszter – ugyancsak Baldacci kezdeményezésére – fontos lépést tett a honvéd tüzérek mielőbbi sikeres kiképzése érdekében. Június 6-án Mészáros Lázár azzal a kéréssel fordult közvetlenül a tüzérdandár parancsnokságához, hogy három 6 fontos ágyút, egy tarackot és két lőszerkocsit tartozékaival szolgáltatson ki „az országos honvéd tüzérséghez” besorozottak számára. Nevezettek ugyanis „már a hadias állásokat és az ágyuval előjövő fordulatokat kielégítő pontossággal megtenni képesek,” így kívánatos, hogy haladéktalanul ágyúkkal folytathassák a gyakorlatozást.¹⁴

A honvéd tüzérek június eleji létszámát nem ismerjük, de egy Baldacci ezredes által június elején a honvédelmi minisztériumnak megküldött tájékoztatás, amely a fővárosban toborzott 1. és 2. honvéd zászlóalj és a honvéd tüzérek tervezett létszámáról és a számukra biztosítandó ágyúkról és ágyűmű szükségességéről tájékoztatott, 150 honvéd tüzérről számolt.¹⁵ Baldacci május 28-i előterjesztésére Mészáros Lázár június 11-én válaszolt. A miniszter három üteg felállítását javasolta, s – osztrák minta szerint – egy ütegben hat löveget javasolt.¹⁶ Ez azért érdekes, mert Baldacci kezdeményezésére június 6-án a tüzérdandár parancsnokságától négy löveget igényelt, amelynek 3+1 összetétele megfelel a honvéd tüzérség félütegének. A Haditanács ezek szerint már az ütegenként kettővel megnövelt lövegszámában gondolkodott.¹⁷

A tüzéri szolgálatot vállalt honvédek kiképzése olyan sikeresen haladt, hogy június 17-én Batthyány a Haditanács jelentésére hivatkozva arra kérte a honvédelmi minisztert, hogy a tüzérdandár parancsnokságtól – amíg a honvéd tüzérségnek saját lovai nem lesznek – biztosítson fogatokat a lövegekhez. Indoka: a Haditanács jelentése szerint „a honvéd tüzérek hadgyakorlataikban már annyira haladtak elé, hogy ezentúl e gyakorlatokat lőfogatokkal is betanulni kezdenek meg.”¹⁸ Ez alkalommal a sorkatonaság illetékes testületei korántsem voltak olyan készségesek. A szekereszeti kar parancsnoksága június 23-án és 25-én közölte, hogy lovakat nem tudnak adni, mert csak egyetlen lovassági ágyútelep-hez való lovak van.¹⁹ Batthyány Mészáros jelentésére június 27-én némi fenntartással és hosszan reagált: „Én nem kételkedem ugyan ez adatok valóságán, de véleményem szerint e hiányon e kép lehetne segíteni: hogy ha váltogatva egy nap az 5-dik tüzér ezred, más nap pedig a honvéd tüzérek az ágyúk kezelésénél ló-előfogattal gyakoroltatnának, – minek elrendezésére annál inkább felszólítom a hadügy miniszter urat, mint hogy a honvéd tüzérség nagyobb része művelt és tudományos ifjakkól állván, eddig mutatott tanulási vágyáról ítélve a legrövidebb időben oly előmeneteleket teend, hogy akármely helyre a haza védelmére rendeltethetik.”²⁰ Másnap a miniszterelnök levelére hivatkozva – és érvelését

¹⁴ Batthyány iratai 676–677. o. Baldacci jún. 5-én kelt előterjesztése: HNI 1848:443. Az ikt. kv. bejegyzése szerint a HM jún. 8-án fordult a budai főhadparancsnoksághoz, s az jún. 11-én már jelezte, hogy a kívánt lövegeket készen tartják. HM/b. ir. ikt. kve. 1848:400.

¹⁵ OL H 82. Hadügyminisztérium biztossági osztály (a továbbiakban: HM bizt.) 1848-102-81. Az irat datálatlan, jún. 8-án érkezett a HM-be.

¹⁶ HM/k 1848:105. István nádor máj. 18-án azt jelentette Ferenc Károly főhercegnek, hogy a kormány 4 hatlőveges üteget kíván felállítani: Batthyány iratai 543–544. o.

¹⁷ A honvéd zászlóalj tervezésével egyidejűleg egy üteg felállításának tervezete is elkészült, amely 8 ágyúval számolt. Ezt a Haditanács máj. 9-én juttatta el a pénzügyminisztériumhoz. Az irat nem ismert. Az információra: OL H 20. Pénzügyminisztérium elnöki iratok ikt. kve 1848:518.

¹⁸ Batthyány iratai 750. o. Baldacci előző napi jelentése: OL H 92. Az Országos Nemzetőrségi Haditanács iratai (a továbbiakban: ONÖHt) 1848:879.

¹⁹ A k. k. Militair Fuhrwesens-Corp jún. 23-i és 25-i jelentései, HM/b 1848: 968.

²⁰ Batthyány iratai 724. o.

megismételve – a honvédelmi miniszter kérte a budai főhadparancsnokságot, hogy utasítsa a „hadszerkerészeti test” előjáróit: biztosítsák a honvéd tüzérség számára az előfogatok másnaponkénti használatát.²¹

Időközben elkészült a 10 honvéd zászlóalj és az egy tüzérüteg költségvetése, amelyet június 18-iki dátummal hitelesített Baldacci ezredes, a Haditanács elnöke és Erdős Ferenc százados, a gazdasági osztály főnöke. Ez a mintatervezet az ütegnél 1 századossal, 2-2 fő- és alhadnaggal, 6 főtüzérrrel, 16 tizedessel, 72 fő- és alágyússal, 32 főnyi, az ágyúkhöz beosztott fogathajtóval, egy szekerész tizedes vezetése alatt álló 22 szekerésszel és lovasszolgával számolt.²² A havi összkiadást 2 092 Ft-ra, az egyszerű felruházást 6 240 Ft-ra teszi a tervezet.²³

A honvéd tüzérség első tisztje a június 15-én eredetileg az 1. honvéd zászlóalj alhadnagyának kinevezett Elekes Ferenc volt tüzemester lett.²⁴ Honvéd tüzéri ranggal június 19-én a nádor elsőként Mack József bombázatkari főtüzért nevezte ki hadnagynak.²⁵ Az 1848–1849-es honvéd tüzérség egyik legismertebb parancsnokát, Psotta Mór 5. tüzérezred főhadnagyot Batthyány előterjesztésére a nádor június 7-én nevezte ki századosnak és az 1. üteg parancsnokának.²⁶ Psottával azonban az történt, ami számos, aktív szerezredi szolgálatot teljesítő honvédtiszttel is megesett: ha nem a budai főhadparancsnokság rendelkezett felettük, áthelyezésükről külön kellett intézkedni. Baldacci július 24-én jelentette a honvédelmi minisztériumnak, hogy Psotta Erdélyben szolgál, így elbocsajtását a nagyszebeni főhadparancsnokságtól kell kérni.²⁷ Ez magyarázhatja, hogy a *Közlöny*ben július 10-én megjelent felhívást, mely szerint a honvéd tüzérségnek két gyógykovácsra van szüksége, az 1. üteg parancsnokaként Mack József hadnagy írta alá. Mivel a honvéd tüzérséghez szekerészeti tisztekről is gondoskodni kellett, a honvédelmi miniszter ajánlatára a nádor július 11-én Semsey András, Tóth Pál, Orosz József és Pap József 12. huszárezredbeli őrmestert, illetve Davidek István

²¹ HM/k 1848:778. Jún. 30-án a főhadparancsnokság közölte a HM-mel, hogy a szekerészet fogosztályja az egyik napon a szerezredi, a másikon a „nemzetőri tüzérek” rendelkezésére áll. ONöHt 1848:1442.

²² Az üteg tervezett pontos létszáma az előbbiekhöz csatlakozó 2-2 trombitással, kováccsal illetve nyerges-szíjgyártóval, és egy „barász” (baromorvos?) személyével együtt 162 fő.

²³ A költségvetés: OL H 2. Kossuth-Polizei-Akten (a továbbiakban: KPA) 3. sz. A költségvetésnek a honvéd zászlóaljakra vonatkozó tételei: *Urbán: A nemzetőrség* 297. o. Kossuth költségvetése az év második felére 30 000 Ft-ot irányzott elő. Kossuth Lajos Összes Munkái (KLÖM) XII. S. a. r. *Sinkovics István*. Budapest, 1957. 507. o.

²⁴ Kinevezéséről a *Közlöny* jún. 15-i 7. száma tudósít. Batthyány máj. 27-én kérte Mészáros Lázártól, hogy amíg a nádor nem erősíti meg a kinevezéseket, a mellékelt listában szereplő tiszteket „a nemzeti őrseregnél” állomásuk elfoglalására utasítsa, illetve ha aktív szolgálatot teljesítenek, ezt hagyja meg az illető katonai parancsnokságnak is. Az előterjesztési listán megjegyzés: „Elekes Ferenc volt Feuerwerker. A tüzérségtől most lépett ki. Különös ügyesség.” (A Haditanács ajánlása) Mészáros aznapi listáján Elekes neve mellett a döntés: „az ágyú tüztelephéz”. HM/k 1848:55.

²⁵ Kinevezéséről a *Közlöny* jún. 21-i 13. száma tudósít. Mack a már említett nyílt levél mellett számos írásával hívta fel magára a figyelmet. Így a *Reform* c. lapban máj. 4 – jún. 22. között tizenkét folytatásból álló értekezést közölt „A nemzetőrhad organisatiója” címmel. Máj. 14-én a budavári katonai vérengzésről, jún. 8-án a fővárosnak fallal való körülvézéséről írt ugyanabban a lapban. A *Kossuth Hirlapja (KH)* Mackot mint „az első magyar tüzér”-t méltatta. Mack reformkori mellőzésének okáról I. Kovács Endre: *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*. Budapest, 1959. 84. o.

²⁶ Kinevezéséről a *Közlöny* jún. 21-i 13. száma tudósít. Psotta szolgálati jegyzéke (Conduite Liste) az 1847. évről megtalálható: ONöHt 1848:716. Külsőjére rávezetve: „Jó tulajdonsági nyomán ajánlható, de magyarul nem tud.” Batthyány jún. 6-án ajánlotta kinevezését: HNI 1848:626. A nádori kinevező irat: OL N 31. Regnicolaris Lt. István nádor levéltára, miniszteri iratok (a továbbiakban: Nádori min.) 1848:1725.

²⁷ HM/k 1848:1573. A HM jul. 27-én a budai főhadparancsnoksághoz fordult, uo.; illetve egyidejűleg az erdélyi főhadparancsnokságot is kérte, hogy Psottát utasítsa Pestre: HM/k. 1848:1572.

8. százárezredbeli őrmestert hadnagynak nevezte ki a honvéd szekereszethez,²⁸ július 13-án pedig Orsonics (Orsonits) Gáspár bombászatkari főtüzér és Ullrich Ágoston 5. tüzérezredi őrmester hadnagyi kinevezésére került sor az 1. üteghez.²⁹ Az altiszti kinevezések nem jelentek meg a *Közlönyben*. Az érintett időszakban Baldacci július 11-én Harsay Ferenc 5. tüzérezredi tizedest tüzmasterként, Adorján László ugyanott szolgáló tizedest az 1. honvéd tüzéruteggnél tizedesként kívánta alkalmazni, s megfelelő intézkedésekre kérte fel a honvédelmi minisztériumot.³⁰ Július 20-án hasonló módon értesítette Baldacci a honvédelmi minisztériumot, hogy Markó István tüzmaster a budai vártüzérségtől, Gruber Fülöp őrmester és Horváth Ferenc tizedes pedig az 5. tüzérezredtől önként kéri áthelyezésüket a honvéd tüzérséghez, ezért, miután kinevezte őket, kérte, hogy tétessenek meg a szükséges intézkedések.³¹

Közben természetesen nagy lendülettel folyt a honvéd tüzérek kiképzése.³² Ennek segítését szolgálta a június végére elkészült, és miniszterelnök jóváhagyásával július 7-én a honvédelmi miniszternek bemutatott tüzérségi oktatási szabályzat. Azt a miniszter másnap jóváhagyólag küldte vissza, s egyetértett azzal, hogy a kiadványt 800 példányban kinyomtassák.³³ A fontos munka természetesen nem állott azonnal a rendelkezésre, mert egy példányát Batthyány csak augusztus 25-én küldte meg a nádornak.³⁴ A tüzérségi kiképzés sajátos területe volt a lőszerkészítés. A Haditanács és a honvédelmi minisztérium közötti levelezés szerint június 30-án született meg Baldacci ezredesnek az az utasítása, hogy a honvéd tüzérek az 5. tüzérezreddel egyetértésben 300 000 „szabályzatnehézségű golyós töltést” (vagyis gyalogsági löszert) készítsenek. Július 9-én kelt levelében Baldacci úgy vélte, a feladat olyan egyszerű, hogy az egyszeri megmutatás után könnyen elvégezhető, így azt a honvéd tüzérek egy külön laboratóriumban („munkatárban”) végezhetik.³⁵ Mészáros Lázár másnap kelt levelében a sorezredi és honvédségi tüzérek együttműködését javasolta, hogy „így a hon védelmére oly szükséges védő szereket annál hamarabb előállítani képesek legyenek.”³⁶

Július 7-én jelent meg a *Közlönyben* Baldacci előző napon kelt közleménye, amely tudatta, hogy újra megnyitják a fővárosban a honvédtoborzást, amelyet június 6-án leállítottak, mivel az 1. és 2. zászlóalj létszáma betelt. A rendelet egyben közölte: „A tüzérségi kar már teljes számú lévén, ide több ajánlkozót most nem lehet bevenni.”³⁷ A meglepő rendelkezés Batthyány rövid bécsi útja idején született. Mivel azonban a miniszterelnök július 6-án este indult, a közleményt tudta nélkül nem lehetett eljuttatni a hivatalos lap

²⁸ Kinevezésükről a *Közlöny* júl. 17-i 38. száma tudósít. Az előterjesztés: ONöHt 1848:1287: HNI 1848:638. A kinevezés: Nádori min. 1848:1769.

²⁹ Kinevezésükről a *Közlöny* júl. 16-i 37. száma tudósít. Kinevezési előterjesztés: HNI 1848:640. A kinevezés időpontja és a rang (az illetmény) kezdete változó volt, így arról külön kellett intézkedni, hogy az illetőnek a sorezredi állományból való „kivétele” (az áthelyezés) mikortól számítható. Az említett esetben Psotta és Orsonits júl. 15-től, a többiek aug. 1-től kapták a honvédtiszti illetményt: HM/k 1848:1546., 1573; ONöHt 1848:2364.

³⁰ A Haditanács a HM-nek, a HM a budai főhadparancsnokságnak: HM/b 1848:3482.; HM/k 1848:1188.

³¹ Baldacci a HM-nek: HM/b 1848:3951.; a HM a budai főhadparancsnokságnak: HM/k 1848:1518.

³² Ennek részleteit mellőzzük. L. a különböző emlékezéseket, különösen Egy honvéd köztüzér 7–10. o.

³³ HM/b 1848:3159.; HM/k 1848:429.

³⁴ Batthyány iratai 1132. o. A szabályzat részletes ismertetése: *Csikány*, Honvédtüzérség (I. az 5. jegyzet) 33–34. o. Ennek a munkának legnagyobb részét tudomásunk szerint Lukács Dénes írta. *Kenessey Albert*: Lukács Dénes. *Vasárnapi Ujság (VU)* 1867. július 7., 27. sz. A munka pontos címe: Kézikönyv a honvéd tüzérség számára. Pest, 1848. 113 o. 12 tábla.

³⁵ HM/b 1848:3183.

³⁶ HM/k 1848:1119. Júl. 12-én Baldacci egyetértett: HM/b 1848:3339.

³⁷ Batthyány iratai 884.

szerkesztőségébe. A lépésnek egyetlen magyarázata képzelhető el: a sorszedi tüzérség nem nézte jó szemmel a honvéd tüzérség szervezését, s Batthyány bécsi tárgyalásain ezzel a – tudtával kiadott – rendelettel kívánt (volna) védekezni. Ezt a feltételezést az sugallja, hogy Baldacci, a Haditanács elnöke július 21-én egy másik hatfontos lovasüteg felállításához kérte Mészáros Lázár támogatását.³⁸ Mivel a Haditanács ügyeinek irányítója Batthyány volt, Baldacci ezredes ezt a lépést csak a miniszterelnök utasítására tehetette meg. Mészáros egyébként nem csak egyetértett, de július 31-én maga tanácsolta a miniszterelnöknek, hogy a tüzérség szaporításának érdekében a toborzást azonnal meg kell kezdeni.³⁹

A júliusi tüzérségi kiképzés eredményességét mutatja, hogy Mack József hadnagy, az „első hat fontos üteg parancsnoka” július 15-én megkereséssel fordult Pest városa tanácsához. „Miután – szól a levél – az üteg személyzete a fogatokkal végre hajtott gyakorlatokban is annyira kiképezetett, hogy minél előbbi célba lövést és sortüzélést a Kereszturi síkságon is rendezhet, annak mentőli tökéletesebb végbe vihetésére szükséges előlegesen megkísértő gyakorlatot a Rákos mezőn végezni.” Mack tehát a megfelelő térség kijelölését kérte az előjáróságtól.⁴⁰ Az üteg történetéhez tartozik még, hogy június végén az 1. ütegtől 3 főagyúst és 27 alagyúst vezényeltek a lövegekkel már felszerelt Mészáros hadigőzösrre. Ők adtak július 5-én az országgyűlés megnyitásakor dísztüzet az épülő Lánchíd közelében lehorgonyzott hadihajóról.⁴¹

1848 augusztusában két esemény is felhívta a honvéd tüzérekre a főváros figyelmét. Az egyik augusztus 5-én hajnalban, az Újépületben történt, amikor az önkéntes tüzérek erőszakkal megakadályozták két sorszedi tüzér megbotozását – akiket egyébként tolvajlás miatt ítélték erre a büntetésre. Az emberi méltóság védelmében fellépő önkéntesek abban a hiszemben voltak, hogy a seregben a botbüntetést eltörölték. Rövidesen megérkezett Szeth alezredes, a honvéd zászlóaljak főparancsnoka, aki felvilágosította a felháborodott ifjakat, hogy a botbüntetést csak az önkénteseknél törölték el. Amikor a kioktatás után megkérdezte: belátják-e, hogy törvénytelenül cselekedtek, négyen kiléptek és közölték, hogy tettüket nem tekintik törvénytelennek. Ezeket az alezredes azonnal letartóztatta és áristomba tétette. Az ügyet Mészáros Lázár felkérésére Haditanács és a budai főhadparancsnokság vizsgálta ki és – amennyire megállapítható – a „zendülésnek” nem lettek következményei. A honvéd tüzérek azonban nem hagyták annyiban a dolgot és augusztus 10-én, Szacsavay Imre képviselő útján, beadvánnyal fordultak az országgyűléshez a botozás ügyében. Ennek végül is lett eredménye, mert a honvédelmi törvény vitája során augusztus 23-án Nyáry Pál indítványára törvénybe iktatták a testi büntetés eltörlését.⁴²

A másik esemény a honvéd tüzérek lögyakorlata volt, amelynek feltételeit a polgári hatóság július 30-ára teremtette meg; a tüzérdandár parancsnoksága a *Marcius Tizenötö-*

³⁸ HM/k 1848:1489. Ugyanitt Mészáros júl. 24-i egyeztető válasza.

³⁹ Az irat hiányzik. Ikt. kvi bejegyzés: HNI 1848:713.

⁴⁰ Közli: Közcseendő és közbátorság Budán, Pesten és Óbudán 1848-49-ben. S. a. r. *Czaga Viktória és Jancsó Éva*. A Fővárosi Levéltár kiadványa. Budapest, 1998. 82. o. A tanács a sortüzérség szokásos gyakorlóterét tartotta megfelelőnek; júl. 30-i válasza, uo. 83. o.

⁴¹ Mack júl. 6-án kelt jelentése: HM/k 1848:3230. (Mellette a 4 sorszedi és 30 honvédtüzér névsora) A részletekre l. *Urbán Aladár*: A „Mészáros hadigőzös” 1848-ban. *HK* 1987/4. 672–673. o.

⁴² Az esetre l. OL H 15. Országos Rendőri Osztály jelentései (a továbbiakban: Rendőri jel.) 1848. aug. 5-6.; Honvédek napló jegyzetei (l. a 11. jegyzetet) 24. o.; *MT* aug. 7-i és 10-i tudósításait. Az országgyűlési fejleményekre: Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. (a továbbiakban: Népképviselői országgyűlés) S. a. r. *Beér János – Csi-madia Andor*. Budapest, 1954. 185., 198–199. o.

dike augusztus 14-i, illetve a *Népelem* augusztus 17-i számában *Meghívást* jelentetett meg, mely szerint „B. Baldacci ezredes úr rendelete következtében a honvéd tüzérség 1-ső 6 fontos gyalog útege f. hó 16-án és 17-én a keresztúri sikon czélba lövend és pénteken, a hó 18-án egy csatatüzet tartand.” A meghívó „a magyar tüzérség pártolói és barátai” megjelenésére számított, miután a „csatatüz” (harcszerű lögyakorlat) – mint a szöveg mondja – „eddig törekvéseink eredményeit kimutatja”.⁴³

A visszaemlékezések és a beszámolók alapján megállapítható, hogy a lögyakorlatot és a bemutatót a Mack hadnagy által kiválasztott legjobb tüzérek hajtották végre, s hogy a „csatatüzet” – két emlékezés szerint is – egy teljes üteg mutatta be 6 hatfontos löveggel és 2 hétfontos tarackkal. Érdemes idézni az egyik hiteles szemtanút, Hajnik Pál rendőrtanácsost, aki augusztus 18-án délután így jelentett Szemere belügyminiszternek: „Öröm nézni Minister Úr mint lönek ezen ifjú bajnokok. Többi között egy haubitz golyóval 1200 lépésnyiről leövetett a középponton kitűzött zászló, de miután csupán meghajlott, az utána lőtt ágyu golyó végleg lesodorta. – Lövetett kartáccsal, – s ezzel berekesztvén a hadi gyakorlat, megnéztük a felállított deszka kerítést, mely rosta gyanánt lövetett össze.” A jelentés szerint a gyakorlatot megtekintette Batthyány miniszterelnök feleségével együtt, továbbá Széchenyi István, Baldacci ezredes és több képviselő.⁴⁴ A sikeres gyakorlatot és bemutatót előléptetések követették. Batthyány előterjesztésére a nádor augusztus 25-én Makk (így) József honvéd tüzérhadnagyot és ütegeparancsnokot főhadnaggyá, Heller József 37. gyalogezred hadnagyot a honvéd tüzérségnél ugyancsak főhadnaggyá, Strakonitzky Bazil és Markó István honvéd tüzérmestereket hadnaggyá nevezte ki.⁴⁵ Egy nappal korábban megtörtént a Haditanács tüzérségi előadójának, Lukács Dénes szerezdi tüzérhadnagynak a honvéd tüzérség átlományába való áthelyezése és főhadnagyi kinevezése is.⁴⁶

A sikeres tüzérségi bemutató napján más is történt, ami a honvéd tüzérség szervezésével kapcsolatos. Batthyány augusztus 18-án válaszolt Mészáros honvédelmi miniszter előző napi kérdéseire. Első helyen a honvéd tüzérség fejlesztéséről nyilatkozott: „A honvéd tüzérség 2 500 főre történő szaporítása meg vagyon rendelve, de mivel ezen hadi kar alapos kiképzése mellett felelhet csak meg hivatalának, szükséges a hadfogadásnál válogatva szedni az egyéneket. Eddig 350-nen felyül vannak befogadva.”⁴⁷ A továbbiakban Batthyány a vártüzérség kiegészítését vagy honvéd zászlóaljaktól átvett, vagy „ujjonnan fogadandó intelligens egyének” útján tartotta megoldhatónak. Tudomásul véve, hogy az 5. tüzérezred legénysége már szét van osztva és a még felállítandó 3 szerezdi üteg szá-

⁴³ A meghívó igen körültekintően tájékoztatott az esemény színhelyéről: „A tisztelt látogatók a pestszolnoki vasutat reggel 6-kor a kőbányáig és ismét 10-kor vissza Pestig használhatják. Ez időközben lesz a csatatüz.” A rákoskeresztúri lőtér helyét l. „Pest sz. kir. város és határának átnézeti térképe.” *Iff. Palugyay Imre*: Buda-Pest leírása. Pest, 1852. I. k. melléklete.

⁴⁴ Hajnik Pál – Szemere Bertalan, 1848. aug. 18. Rendőri jel. Széchenyi véleménye: Napló. S. a. r. *Oltványi Ambrus*. 1978. 1308. o. Az előzményekre l. *Sáfrány Géza* i. m. (I. a 9. jegyzet) 42–43. o. A bemutató gyakorlatra: Honvédek napló jegyzetei 27–30. o. A lögyakorlatról a *KH* aug. 22-én így írt: „Ritka volt a célzott lövés, sok a célpont közelében.” A *Figyelmeztető* aug. 20-án számszerű eredményeket közölt: „80 lövés közül 44-el üték meg a célt.” L. még *Csikány*, Honvédtüzérség 31–32. o.

⁴⁵ A kinevezési előterjesztés: Nádori min. 1848:2291, tudósítás: a *Közlöny* aug. 28-i 80. számában.

⁴⁶ Kinevezés: ONöHt 1848:2767., 3040. Tudósítás: a *Közlöny* aug. 28-i 80. számában. Lukács Dénessel egyidejűleg nevezték ki a honvéd tüzérséghez hadnagynak Blaskó Antal „eszéki vártüzérségi tárnokot” is.

⁴⁷ Az egyébként hiteles információkat nyújtó Egy honvéd köztüzér téved tehát, amikor aug. közepén alig 100 főre becsüli a honvéd tüzérek számát. I. m. 8. o. Az egyének válogatására az aug. közepe táján jelentkezett Sáfrány Mihály írja, hogy amikor a hadfogadásnál alkalmasnak találták őket, s az igazolással jelentkeztek Mack hadnagynál, az kérte iskolai bizonyítványukat. *Sáfrány Mihály* emlékiratai (I. a 9. jegyzet) 40–41. o.

mára nincs ember, megjegyezte, ennek oka elsősorban az, hogy Bécs nem pótolta például a Dalmáciába felváltásra küldött tüzérosztályt. A levél legfontosabb része a miniszterelnök nyilatkozata Mészáros kérésére, aki egy honvéd ágyúüteget szeretett volna a Drávonálra, Kanizsára küldeni. Batthyány válasza: „A honvéd tüzérség begyakorlott ütege *pepiniere*-nek tekinthető, melyből a többi tüzérség fog alakítani, ezért tehát (elvezényelni) a nélkül, hogy a tüzérség betanítása tetemesen ne akadályoztatnék, nem lehet.” Batthyány legfeljebb egy fél üteg elküldését tartotta lehetségesnek, de hangsúlyozta: legalább egy hónapig kellene, hogy maradjanak, s akkor „az egész tüzérségre háramló haszon tetemes lenne.”⁴⁸ Mészáros javaslata nyilván a tüzérek sikeres lövészetének hírére alapult. Batthyány viszont joggal féltette a honvéd tüzérség kiképzett magját, mert – mint láttuk – az első jelentkezőkből harmincan átkerültek a Mészáros hadigőzsrre. (Komolyabb kiképzésükre új szolgálati helyükön kerülhetett sor.) Augusztus 2-án azonban a rendőrség munkatársa, Nagy Gusztáv azt jelentette a belügyminiszternek, hogy „a honvéd tüzérség 33 egyéne egy 6 fontos ágyu teleppel az alvidékre indult.”⁴⁹ Ennek a különítménynek útbaindításáról más ismeretünk nincsen, mivel a Haditanács iratai igen hiányosak, s az iktatókönyv is elveszett. Táborigazgatásra rendelésük azonban nehezen történhetett Batthyány tudta nélkül, bár ő július 24–31. között Bécsben tartózkodott. Most mindenesetre hatottak elvi fenntartásai, mert ismereteink szerint egyelőre nem indítottak ki újabb honvédségi tüzéralakulatot.

A honvéd tüzérség kiképzésében rövidesen újabb gondok adódtak. Psotta Mór százados augusztus 23-án jelentette a Haditanácsnak, hogy Cortesi ezredesnek, az 5. tüzérezred parancsnokának felszólítására naponként négy tizedest és 45 ágyúst kell a laboratóriumba rendelnie, hogy az eltávozó cs. kir. tüzérek helyett a lőszerkészítésben részt vegyenek. Mivel emellett a két üteg személyzetéből naponta 50 embert a főőrségre kell vezényelnie, így a gyakorlat „ezen nagyobb számú személyzet majd egy, majd más felé fordítása által háttérbe szorítatván, az idő célj ellenesen töltetik el.” A százados ezért a Haditanács elnökének intézkedését kérte.⁵⁰ A honvéd tüzérek létszámának szaporodása egyébként növelte a kiképző altisztek iránti igényt. Így Baldacci ezredes, a Haditanács elnöke augusztus 25-én 5. tüzérezred tizedesek, fő- és alágyúsok névsorát küldte meg a honvédelmi minisztériumnak azzal a kéréssel, hogy a budai főhadparancsnokság útján intézkedjék azok áthelyezéséről.⁵¹ Ugyancsak augusztus 25-én Baldacci ezredes eljuttatta azt a listát a honvédelmi minisztériumhoz, amely az 1. honvéd ágyúüteg számára szükséges lövegek, löszerek, lovak és fogatok listáját tartalmazta. Melczer ezredes, aki a déli táborba utazott Mészáros Lázárt helyettesítette, augusztus 27-én közölte a Haditanáccsal, hogy a szekerészeti parancsnokságnak meghagyta: 84 igás és 16 nyerges lovat szolgáltatson ki. A tüzérdandár parancsnokság a kért szekerek és lőszer kiszolgáltatására kapott parancsot. Ami a lövegeket illeti – tanácsolta az ezredes – azokat „csak az ellenség ellen, nem pedig békés gyakorlatokra” használják. Végül közölte: „a Haditanács szabad rendelkezésében áll a nevezett ágyukat vagy mindjárt, vagy annak idején a kiindulás előtt átven-

⁴⁸ Batthyány iratai 1095–1096. o. *Pepiniere* (francia): faiskola. Itt kiképzőkeret.

⁴⁹ Nagy Gusztáv – Szemere Bertalannak. 1848. aug. 2. Rendőri jel. (A létszám nem teljes. Nyilván a táborban egészítették ki az üteg létszámát.) A jelentés beszámol a kísérő lovas nemzetőrök visszatéréséről, tehát lovasütegről volt szó. Az egység feltehetően azonos *Csikány*, Honvédtüzérség 26. o. táblázatának aug. 2-án indult ütegeivel.

⁵⁰ ONóHt 1848:2974.

⁵¹ OL H 75. Honvédelmi minisztérium általános iratok (a továbbiakban: HM) 1848:5570. A lista 16 személyt tartalmaz. Áttételekről a HM aug. 29-én intézkedett.

ni.⁵² Párhuzamos megkeresés következtében Melcer ezredes augusztus 29-én közölte a Haditanáccsal, a tüzérandár-parancsnokságot utasították, hogy Psotta századosnak az ostromágyúkkal való gyakorlathoz a lövegeket és a szükséges szereket szolgáltatassák ki.⁵³

Baldacci ezredes szeptember 3-án kérte a honvédelmi minisztériumtól, hogy utasítsa a cs. kir. szekerészeti osztályt a honvédség 1. tizenkétfontos lovas ütege számára a szükséges felszerelés kiszolgáltatására. Ugyanezen a napon Dietrich vezérőrnagy, a tüzérandár parancsnoka értesítette a honvédelmi minisztériumot: egy tizenkét fontos lovas és egy gyalog üteg olymódon van előkészítve, hogy bármikor megindítható rendeltetési helyére. Ezt követően szeptember 6-án Baldacci ezredes azt jelentette a honvédelmi minisztériumnak, hogy a honvéd tüzérek bármikor készek útnak indulni.⁵⁴ Ilyen előzmények után tehetett augusztus 6-án Melcer ezredes (hadügyi államtitkár) ígéretet a táborban tartózkodó Mészáros Lázárnak, hogy „legrövidebb idő alatt egy 8 ágyúból álló tökéletesen felszerelt 6 fontos honvéd üteget fog leküldeni.”⁵⁵ Az üteg kiindítására pár nap késéssel, szeptember 11-én vagy 12-én került sor.⁵⁶ A tüzérekkel a verbászi táborot kívánták megerősíteni, amely a hadügyminiszter vezetésével Szenttamás, a megerősített szerb tábor harmadik ostromára készült. Az üteg táborba szállításának előkészítése Batthyány tudta nélkül történhetett, mert a miniszterelnök elhúzódo bécsi útjáról csak szeptember 10-én este tért vissza (az országgyűlés küldöttségével egyidejűleg), s másnap délelőtt lemondott. Mivel a jelek szerint kiindítható sorezredi tüzérség nem állt rendelkezésre, az egység kiindítását – augusztus 18-i fenntartásai ellenére – Batthyány sem ellenezte volna. Szenttamás bevételére ugyanis nem csak stratégiailag, de az egyre nyugtalanabb és türelmetlenebb közhangulat miatt is nagy szükség lett volna.

A tüzérség Pákozd előtt

A honvédség létrehozását – mint már említettük – a délvidéki szerb felkelés fenyegetése és az a felismerés ösztönözte, hogy a meglévő sorkatonaság nem elegendő a nyugalom biztosítására. Az önkéntes alakulatok felállításának gondolata a minisztertanácsban április 26-án vetődött fel először, ugyanakkor, amikor megszületett Batthyány rendelete, amely a kikindai események miatt Torontálba teljhatalmú biztosként nevezte ki Csernovics Pétert.⁵⁷ Csernovicsnak két sorezredi zászlóaljat bocsájtottak a rendelkezésére, s május 1-jén a fővárosból egy fél ágyúüteget küldtek a térségbe.⁵⁸ Május 5-én tüzéreket szállítottak Szegedre, akik a temesvári fegyvertárból kapták meg a lövegeket.⁵⁹

⁵² ONöHt 1848:3112. Psotta százados aug. 30-án jelentette a lovak átvételét: ONöHt 1848:3198.

⁵³ ONöHt 1848:3168. Az ezredes meghagyta, hogy a gyakorlat után az ellőtt vas löszereket „nagyobb szorgalommal” szedjék össze, mint legutóbb, mert „az elmúlt csatatüzelésnél” 45 db hétfontos gránát elveszett.

⁵⁴ Ezek az iratok hiányoznak. Az intézkedésekre l. a HM ált. iratok ikt. kvét. 1848:5465., 5861., 5870., 6239.

⁵⁵ OL H 75. Mészáros Lázár verbászi iratai, beadványok 37. A hírt az érintettek még aznap megtudták. Hajnik Pál jelentette Szemerének: „Honvéd tüzéreink igen örülnek, hogy holnapután Becsére indíttatnak.” 1848. szept. 6. Rendőri jel.

⁵⁶ ONöHt 1848:3570. (Az üteget Újverbászra indították.)

⁵⁷ Batthyány iratai 393. o.

⁵⁸ HNI 1848:87. A kísérő gyalogság visszarendelésére: Batthyány iratai 440.

⁵⁹ Mindkét szállítmányra l. Cortesi ezredes, az 5. tüzérezred parancsnoka aug. 10-én kelt összesítését: Kriegsarchiv, Wien. Alte Feldakten, Karton 3289. (Hermann Róbert szíves közlése.) Magyar változata: *Csikány, Honvédtüzérség* 26. o. A máj. 5-én kiindított 63 tüzért Nagykikindára szállították. *Hadtörténelmi Levéltár. 1848–49. évi gyűjtemény* 1/302. L. még *Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. S. a. r. F. Kiss Erzsébet.* Budapest, 1989. 40. o.

A korán jelentkező szerb mozgalmak tehát védelmi intézkedésekre kényszerítették a Batthyány-kormányt, mely ebben a helyzetben egyelőre csak a cs. kir. haderőre támaszkodhatott: az – ha nem is mindig készségesen – az uralkodó május 7-i rendelete óta elfogadta a magyar honvédelmi minisztérium rendelkezéseit. A tüzérség esetében megkönnyítette a kormány helyzetét, hogy a területileg Magyarországra, Erdélybe, Horvátországba és Szlavóniába telepített 5. tábori tüzérezred törzse és központi raktárai a pesti Újépületben voltak.⁶⁰ Egy 1848. április 26-án készült kimutatás szerint Pesten 77 háromfontos, 101 hatfontos, 41 tizenkétfontos és 11 tizennyolcfontos gyalogos ágyúüteg felszereléséhez való ágyúcső, illetve 67 hatfontos lovas ágyútelephez való cső, továbbá 67 hatfontos és 7 tízfontos tarackcső volt található.⁶¹ Ezek természetesen csak lövegtalpra szerelve voltak mozdíthatóak, s megfelelő kísérő (ellátó) szállítóeszközökkel és lóval kellett őket felszerelni ahhoz, hogy tábori szolgálatra rendelkezhetőek legyenek.⁶² A békelelétszámra berendezkedett tüzérség, pontosabban a szekereszet nem volt felkészülve a tömeges kimozdításra. Ezért a július 16-án és 17-én már megjelent a *Közönyben* Mészáros Lázár felhívása, amely „több ágyútelep kiállításához szükséges közel 500 darab ló” megvásárlását hirdette meg, közölve a helyet és időpontot, ahol és amikor a lóvásárlással megbízott Békefy őrnagy megjelenik.⁶³ Az eredmény nem volt kielégítő, mert július 3-án Pestre, július 9-én pedig a kijelölt vidéki vásárhelyekre újból meghirdették az akciót.⁶⁴

A táborba szánt ütegek („ágyútelepek”) kiszolgáló személyzettel történő ellátása is gondot okozott. Az 5. tüzérezred állományi létszáma 18 század volt, de azoknak jelentős része nem tartózkodott az országban. Május elején két századot Bécsen keresztül Fiuméba, a magyar és a dalmát tengerpart védelmére szállítottak.⁶⁵ A szerezdi tüzerlegénység hiányáról beszámolva Mészáros Lázár augusztus 19-én azt írta Esterházy Pál külügyminiszternek, hogy a Magyarország számára „meghatározott” 5. tüzérezred nagy része: 6 század „külföldre parancsoltatott,” a „felváltás tekintetéből” Horvátországba vezényelt századokat pedig nem helyettesítették.⁶⁶ Egy áthelyezési kérelemből tudjuk, hogy az ezred 14. százada 1848 nyarán Erdélyben települt.⁶⁷

⁶⁰ A részletekre l. *Csikány, A honvédtüzérség megszervezése, Aetas, 1998/2-3. 54–55. o.*

⁶¹ „Ausweis über die Ungarn sich vorfindenden Gesütz Röhre.” OL H 21. Kossuth miniszteri iratai. Mészáros Lázár aug. 15-i jelentésének melléklete. (Ezek az iratok nincsenek szabályosan iktatva.) A jelentés egyébként minden löveganyag (várágyúk és ostromágyúk, mocsarak) kimutatását is tartalmazza.

⁶² Egy hiányzó irat ikt. kvi bejegyzése szerint Mészáros Lázár jún. 13-án „az alsó vidékre szükséges” 22 üteg kiállításához kért Kossuthtól 3 469 Ft-ot. OL H 20. PM elnöki iratok ikt. kve. 1848:876. Egy teljesen felszerelt hatfontos gyalogüteg személyi állományát, felszerelését és a szükséges lovak számát feltüntető kimutatást l. *Csikány, Honvédtüzérség 34. o. Az 5. tüzérezred teljes állomány- és költségkimutatását l. HM/b. 1848:724. 1848. jún. 16.*

⁶³ A közlemény hat várost jelölt ki. Elsőként, június 19-én Pesten, utoljára jún. 30-án Székesfehérvárt szemlélték meg a vételre ajánlott 5–9 éves, 15–16 markos, „befogáshoz már hozzászokott” lovakat, amelyekre 120–150 Ft vételárat irányoztak elő. A vásárolt lovak mellé a kezelőkhez a HM szekeresz tiszteteket nevezett ki, amihez a bécsi HM szerint nem volt joga. A reklamációra l. HM/k. 1848:1148.

⁶⁴ A növekvő szükséglet miatt újabb 500 ló megvásárlásáról jelentek meg hirdetések a *Közöny* júl. 20-i, aug. 10-i és szept. 19-i számában.

⁶⁵ A csapat 11 tisztből és 475 közlegényből állott. Batthyány iratai 456., 463–464. o. Mikor a budai főhadparancsnokság további 72 tüzért akart a szállítmányhoz csatolni, azt a Batthyányt helyettesítő Deák Ferenc megtiltotta. Uo. 469. o.

⁶⁶ OL H 6. Külügyminisztérium elnöki iratok (a továbbiakban: KM eln.) 1848:1026.

⁶⁷ HM 1848:5570

Az ezred augusztusban készült hivatalos kimutatása a Pesten található hét és a Komáromban levő egy század összes létszámát 1678 főben jelölte meg.⁶⁸ Ez a létszám tekintélyes, de tartalmazza a Délvidékre és a Dráva mellé küldött ütegek legénységét is. Az 5. tüzérezred jogosan állította tehát augusztus közepén, hogy a felállítani tervezett további három ütegehez nincsenek emberek, mert „az ötödik tüzér ezred egyénei már mind szét vannak az ütegekhez osztva.”⁶⁹ A szekereszeti osztály már korábban kereste a megoldást az emberhiány enyhítésére. Június 30-án Pest város tanácsához fordult, hogy segítsen mesterembereket (szabókat, cipészeket, nyergeseket, szíjjártókat, kovácsokat) toborozni. A tanács a városkapitány jelentése alapján július 18-án közölte a szekereszet parancsnokával, hogy a felszólításra „a legénység közül 3 évre többen ajánlkoztak, de a 8 évi lekötélezést sokallva, e feltételek alatt beállítani késznek egyik sem nyilatkozott”.⁷⁰

Ezek voltak azok a személyi és anyagi feltételek, amelyeknek keretei között a cs. kir. 5. tüzérezred és a szekereszeti kar 1848 nyarán 6-6 lövegéből álló ütegeket állított ki a délvidéki tábor és a Dráva-vonalon állomásozó sereg számára. A honvédelmi minisztérium rendeletére a tüzérandár parancsnoksága július 19-én jelentette, hogy aznap egy tizenkét fontos gyalogüteg indul Cegléden át Szegedre Krause tüzérhadnagy vezetésével, egy másik tizenkét fontos üteget Szeged, egy hat fontos gyalogüteget a kunok, s egy hatfontos lovasüteget Nagykanizsa számára tartanak készen.⁷¹ Ez utóbbi három üteg is megindult rendeltetési helyére július 23–24-én. Ehhez még augusztus 10-én kiindult egy 6 fontos lovasüteg, így a hivatalos kimutatás szerint a Délvidéken 1848 augusztus végén 4 hatfontos gyalogüteg, 2 tizenkétfontos gyalogüteg, 3 hatfontos lovasüteg volt.⁷² Csány Lászlónak, a Dráva-vonal kormánybiztosának Mészáros Lázár már június 8-án meghagyta, hogy 6 ágyúhoz vásároljon lovakat, lehetőleg Muraközből, mert erős lovakra van szükség. 18-án közölte a miniszter, hogy az említett gyalogüteg már elindult, s azt kérte Csánytól, hogy szerezzen be hámot is a lovakhoz, az ágyúkkal érkező kincstári lovakat pedig küldje vissza.⁷³ Az üteg legénysége nem volt teljes létszámú, azért Mészáros június 30-án azt ajánlotta, hogy a Drávnál lévő honvéd zászlóaljából kellene embereket az ágyúk mellé rendelni.⁷⁴ Július 22-én Török Bálint, a honvédelmi minisztérium biztossági osztályának főnöke közölte Csányval, hogy július 29-én

⁶⁸ OL H 89. Hadügyminisztérium, vegyes iratok 8. doboz. (Állományi és szolgálati táblák) L. *Csikány*, A honvédtüzérség megszervezése *Aetas*, 1998/2-3. 54–55. o. Eszerint 5 század Dalmáciában, 1-1 század Szlavóniában és Erdélyben, 3 Lombardiában volt.

⁶⁹ Batthyány iratai 1095. o.

⁷⁰ A levélváltásra l. Fővárosi Levéltár. Pest város levéltára. Közgyűlési iratok 1848:158.

⁷¹ Összefoglaló ikt. kvi bejegyzés: HM/b. 1848:3637. A szekereszet júl. 21-i jelentése a kiindítás nehézségeiről: se ló, se ember; HM/b. 1848:3703.

⁷² HM vegyes iratok, 8. doboz. *Csikány*: Honvédtüzérség 26. o. (A táblázat sajtóhibája: a jászkunok hatfontos gyalogüteget kaptak, a Thomas hadnagy által vezetett üteg viszont tizenkét fontos volt.) A jászkun nemzetőrségnek adott ütegre l. *Urbán*: A Nemzetőrség 117. o. A verbászi táborban található ütegekről a *Közlöny* aug. 17-én levelezői tudósítást közölt. Az egyik hatfontos gyalogüteg kezelői az aradi nemzetőri (korábban polgári) tüzérek voltak, akik a tábori szolgálat idejére a várból kaptak lövegeket. Sajátos történetükre l. *Csikány Tamás*: Az aradi nemzetőr-tüzérség 1848-ban. In: Magyarhontól az Újvilágig. Emlékkönyv Urbán Aladár ötvenéves tanári jubileumára. Budapest, 2002. 249–261. o.

⁷³ OL H 103. Csány László iratai. Miniszterek levelei. A honvédelmi miniszter levelei 8., 14. Csány jún. 18-án azt javasolta, hogy az üteggel érkező „kész hámos lovakat” ők tarthassák meg, a helyettük az általuk vásárolt lovakat küldhessék Pestre. L. Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. S. a. r. *Hermann Róbert*. Zala Megyei Levéltár. Zalaegerszeg, 1998. I. 89–90. o.

⁷⁴ Csány ir., HM levelei 4. sz. Csány aug. 5-én jelentette Batthyánynak, hogy az 1. honvéd zászlóalj számára ideiglenesen lehetővé tette a toborzást, hogy „az ágyútelephez alkalmazással” megcsökkent létszámot kiegészíthesse. Csány kormánybiztosi iratai I. 152. o.

egy lovas ágyúút eg érkezik Nagykanizsára.⁷⁵ A horvát támadás kezdetekor ez a két serezhad ut eg állomásozott a Dráva-vonalon.

A délvidéki harcok és a horvát fenyegetés miatt a Bácskába és a Drávához már júliustól nemzetőri alakulatokat vezényeltek a törvény értelmében felállított megyei és városi nemzetőrségből. A rosszul felszerelt és kiképzett, rövid ideig szolgáló alakulatok azonban a délvidéken katonai értelemben nem sok hasznot hajtottak, miközben táborba szállításuk és ellátásuk igen költséges volt. Batthyány ezért augusztus 13-án önkéntes nemzetőri alakulatok kiállítását javasolta, s 27-én számukra négy tábor felállítását rendelte el Pápán, Vácott, Szolnokon és Aradon.⁷⁶ Nyilván a sortüzérség emberhiánya és a honvéd tüzérség lassú szervezése is szerepet játszott abban, hogy a tervezet kidolgozói e táborok parancsnokai számára egy-egy fél úteget (3 löveget és egy tarackot) rendeltek, hogy azok egy-két képzett tüzér segítségével maguk gondoskodjanak a kezelő személyzetről.⁷⁷ Szeptember 12-én, amikor újból elvállalta a miniszterelnökséget, Batthyány ennek a négy tábornak a parancsnokát utasította, hogy egy napon belül legyenek készen az indulásra.⁷⁸ Egyidejűleg meghagyta Nádossy Sándor őrnagynak, a honvédség ideiglenes parancsnokának, hogy tartsa készenlétben a Pesten található honvéd tüzérséget.⁷⁹ Midőn e rendeleteket kiadta, Batthyány már értesült arról, hogy a horvát sereg az előző nap betört a Muraközbe.

Szeptember 12-én estétől megkezdődött az a seregszervező munka, amely megfelelő erőket kívánt összevonni Jellačić előrenyomuló haderejével szemben. A honvéd tüzérönkéntesek száma ekkor kb. 500 fő volt.⁸⁰ Szervezésükre Batthyány szeptember 13-án hadnagyi kinevezésre terjesztette elő a nádorhoz Turcsányi János és Gruber Fülöp tüzemestert,⁸¹ szeptember 14-én pedig Krivácsy József honvéd hadnagyot, Orsonits Gáspár és Elekes Ferenc tüzérhadnagyot főhadnagyi, illetve Harsay Ferenc, Schmidt Ferenc, Adorján László, Jánossy Sándor és Raksányi Imre tüzemestert hadnagyi kinevezésre.⁸² Szeptember 15-én a *Közöny*ben Nádossy őrnagy, a honvédség ideiglenes parancsnoka felhívást tett közzé, mely szerint „A honvéd tüzérség szaporítása rögtön igényeltetik, hogy a már ellenség elibe indult útegeket teljes erővel segíteni lehessen, nem különben a löszerek készítésére is egyének kívántatnak. Felszólítatnak tehát minden lelkes hazafiak, hogy a szent ügy pártokására mennél többen magokat a honvéd tüzérséghez beiktassák.”⁸³ Az azonnali tüzértiszti kinevezésekre azért volt szükség, mert már 13-án megszületett a döntés, hogy három gyorsan összeállított honvédúteget a dunántúli tábor-

⁷⁵ Csányi ir. HM levelei 44. sz.; *Csikány*, Honvédtüzérség 26. o. táblázata. (Az aug. 10-én kiindult úteget nem Nagykanizsára, hanem Nagybecskerekre küldték.)

⁷⁶ Batthyány aug. 13-i és 27-i rendeleteire: Batthyány iratai 1055–1056., 1137–1139. o.

⁷⁷ A tervezetet Ivánka Imre a miniszterelnök nemzetőrségi titkára és a mellé beosztott Görgey Artur dolgozta ki. Előbbi a váci, utóbbi a szolnoki tábor parancsnoka lett, mindkettő őrnagyi rangban. Ivánka Imre számára Kossuth szept. 6-án sürgette az ágyúk kiszolgáltatását. KLÖM XII. 891. o. Görgey váci táborra szept. 13-án kapta meg a hatfontos lövegeket. *Urbán Aladár*: Kossuth és Görgey 1848 őszén. *Száradok*, 1993/1. 45. o. Egy szept. 16-i kimutatás szerint Görgey tüzérségének parancsnoka a frissen kinevezett Turcsány János hadnagy volt, beosztottja két fő- és egy algyűs. OL P 295. A Görgey család levéltára. 36. csomó 7. fasc. 53. pall.

⁷⁸ Batthyány iratai 1285. o.

⁷⁹ OL H 2. Miniszterelnök elnöki iratai 1848:597.

⁸⁰ Ezt Perczel Mór jelentette ki szept. 12-én este az országgyűlésen, amikor a miniszterelnökséget újra elvállalt Batthyányt védelmi terveiről interpellálta. *Közöny*, szept. 14., 97. sz.

⁸¹ ONöHt 1848:3600.; Nádori min. 1848:2438.; *Közöny*, szept. 15., 98. sz. Erről a napról kelt Friewis (Fribisz?) Ferenc hadnagy kinevezése: az előterjesztés ONöHt 1848:3002., Nádori min. 1848:2435.

⁸² ONöHt 1848:3587., Nádori min. 1848:2447., *Közöny*, szept. 16., 99. sz.

⁸³ A közlemény datálatlan. Az „ellenség elibe indult” útegek aznap indultak.

ba küldenek.⁸⁴ Eredetileg, mint azt Török Bálint, a honvédelmi minisztérium biztossági osztályának vezetője a Haditanácsnak jelezte, mind a három úteget szeptember 14-én akarták a veszprémi táborba indítani.⁸⁵ Végül két úteg szeptember 15-én indult meg, míg a harmadikat szeptember 19-én szándékoztak kiindítani, jelentette Psotta Mór százados 16-án a Haditanácsnak. Egyben azt is közölte, hogy „a 3 útegből fennmaradt honvéd tüzérek Mack József főhadnagy úr parancsnoksága alatt a Budai várba rendeltetvék.”⁸⁶ Batthyány még aznap intézkedett, hogy a budai gránátos laktanyában a honvéd tüzéreknek helyet, s Mack főhadnagynak „egy alkalmas tiszt lakot” biztosítsanak.⁸⁷

Jellačić támadása felgyorsította a honvéd tüzérség útegeinek megszervezését és – mint arra az emlékezők utalnak – megzavarta a kiképzés addig jól szervezett menetét. A készülétek nem folytak akadálytalanul, mert a cs. kir. szekereszet, amely fogataival a lövegek mozdíthatóságát biztosította, a horvát beütés hírére kevésbé volt együttműködő, mint korábban. Psotta százados már szeptember 13-án jelentette, hogy hiába kereste meg Baldacci ezredes szóbeli parancsára a szekeresz osztály parancsnokát egy fogatos szekérért, az megtagadta azt, sőt egy fogat nélküli szekeret sem volt hajlandó kiadni miniszteri, illetve a tüzérandártól kapott parancs nélkül. Ezért a Haditanácsnak kellett a honvédelmi minisztérium közbenjárását kérnie, mivel a honvéd tüzérség nem rendelkezett társszekerekkel, és nem tudta a lovak számára szükséges takarmányt szállítani.⁸⁸ A honvéd tüzérségnek ágyús lovai már voltak, de a szekerek vontatásához még újakat kellett vásárolni. Így született meg szeptember 18-án Batthyány rendelete, amelyben utasította a honvédelmi minisztériumot, hogy azonnal annyi „szekeresz lovat” vásároljon, „amennyi csak meg szerezhető létszen.” A hiány nagyságát mutatja az utasítás szövege: „ezen lovak vételénél se korok (!) se más kisebb (!) hibákba fel ne akadjon a vizsgáló bizottmány, csupán tüsténti haszon vehetőségekre legyen a legnagyobb figyelem.”⁸⁹

A lovak mellett hiányzott a lószerszám is. Lukács főhadnagy szeptember 18-án jelentette a minisztériumnak, hogy az útegek után szállítandó pótlék-lószerszámhoz a 8 négyfogatú kocsit megrendelték, a lovak rövidesen megérkeznek és kérte a megfelelő rendeletek kiadását, hogy a szekereszet biztosítsa a szükséges lószerszámot. Két nap múlva azt jelentette Lukács főhadnagy, hogy Davidek szekeresz hadnagy még nem érkezett meg a lovakkal, miközben az elkészült lószertartalék elszállítását „a legnagyobb felelősség mellett” tovább halasztani nem lehet. Ezért arra kért rendeletet a honvédelmi minisztériumtól, hogy számára a 8 négyfogatú lószerkocsihoz lovakat és kezelő személyzetet biztosítson. Gombos alezredes szeptember 21-én értesítette a Haditanácsot, hogy a lószerkocsikhoz szükséges fogatokról intézkedett.⁹⁰ Nem tudjuk, hogy milyen akadályok jöttek még közbe, de a szállítmány csak szeptember 24-én indulhatott út-

⁸⁴ Szept. 14-én kelt értesítés, ill. útrend az útegek vonulási útjáról: ONöHt 1848:4806.; Pest megye levéltára. IV. 104/b. Alispáni elnöki iratok 1848:1330.

⁸⁵ HM bizt. 1848-51-297. Batthyány szept. 16-án azt közölte a táborban levő Mészáros Lázárral, hogy az előző napon 24 ágyút (vagyis 3 úteget) küldött Veszprémbe. Batthyány iratai 1366. o., vagyis a miniszterelnök értesült az egynapos késésről, de a harmadik úteg visszamaradásáról nem.

⁸⁶ ONöHt 1848:3711. Psotta beszámolója azzal függ össze, hogy nem tudta vállalni a HM kérését, miszerint a tüzérség naponta 2 parancsörtisztet adjon a minisztériumba.

⁸⁷ Batthyány iratai 1378. o. Batthyány másnap utasította Hrabovszky altábornagy budai főhadparancsnokot, hogy adják át Macknak a budai Zeughausban lévő 6 löveget. Batthyány iratai 1403. o.

⁸⁸ ONöHt 1848:3613.

⁸⁹ Batthyány iratai 1437. o. A lovak vásárlása helyben szept. 23-án kezdődött; uo. 1540. o.

⁹⁰ ONöHt 1848:3832., 3955., 3959.

nak, mert Lukács főhadnagy szeptember 23-án kért „védcsapatot” a minisztériumtól a löszerszállítmány kíséretére.⁹¹

Jellačićnak a Balaton déli partján történő előnyomulása felvetette a gyanút, hogy esetleg nem Budára készül, hanem a Dunán átkelve Pest ellen vonul, hogy az országgyűlést szétkergeesse. Szeptember 18-án ezért Batthyány úgy rendelkezett, hogy a verbászi táborból – a tervezett ostrom után – csapatokat szállítsanak Dunaföldvárra, s egyben másnap a fővárosból egy gyalogüteget indítsanak oda. Ennek az ütegnek a legénysége minden bizonnyal honvéd tüzérekéből állott.⁹² Ugyanezen a napon Batthyány intézkedett, hogy a Miskolcon szerveződő tartalékseregek számára 3 háromfontos ágyút és egy tarackot szolgáltatassanak ki.⁹³ Ez a rendelkezés nem szól a lövegek mellé rendelt tüzérekről. Az eset nem áll egyedül, mert Batthyány szeptember 22-én utasította a honvédelmi minisztériumot, hogy Debrecen küldöttjeinek az 5. tüzérezred raktárából adasson ki egy felszerelt és 2 felszeretlen háromfontos ágyút (ez utóbbi esetben csak csövet, s a megfelelő golyómintákat).⁹⁴ Egy nappal később, szeptember 23-án a miniszterelnök Pozsony városát értesítette, hogy küldjenek az igényelt két ágyúért.⁹⁵

Debrecen ugyancsak 22-én felszólítást kapott Batthyánytól, miszerint „a mostan rögtön felállítandó honvéd tüzérség számára és szaporítására *mentül előbb* 50 alkalmas egyént 3 évi szolgálatra toborzás útján kiállítván ide Pestre felküldeni.”⁹⁶ Úgy tűnhet, ez – hogy toborzás útján állítsanak ki 50 tüzérönkéntest – egyedi eset lehetett, mintegy Debrecentől várt ellenszolgáltatás. Valójában azonban ez a rendelkezés meg kívánta szüntetni azt az első pillanattól követett gyakorlatot, hogy csak Pesten lehetett a honvéd tüzérséghez jelentkezni. Nem ismerünk ilyen más, nagyobb városhoz intézett rendeletet, igaz az iratok hiányosak. Az mindenesetre tény, Batthyány szeptember 22-én utasította a pénzügyminisztériumot, hogy a tüzértoborzás költségeire Nádosy alezredesnek utaljon ki 1000 pengőforintot.⁹⁷

A löszerkészítés – mint láttuk – a tüzérek feladata volt. Melczer Andor ezredes, a honvédelmi minisztérium államtitkára szeptember 18-án jelezte Batthyánynak, hogy mind tüzérségi, mind gyalogsági löszerre rendkívül nagy szükség van, amit részben a munkáskezek hiánya, részben a hely szűke miatt nehéz pótolni. Ezért egyrészt azt ajánlotta, hogy „a tüzérségi dolgozó ház” közelében néhány házat a löszerkészítés céljára „tisztítsanak meg”, másrészt a honvéd tüzérségtől naponta legalább „200 legényből álló dolgozó személyzetet” állítsanak munkába.⁹⁸ Batthyány hátíratban utasította a Haditanácsot a

⁹¹ ONöHt 1848:3959. Psotta százados szept. 25-én jelentette, hogy a löszertartalék éjjel megérkezett: ONöHt 1848:4433.

⁹² Batthyány iratai 1436. o. A szept. 19-én kiadott „Nyílt rendelet”: HM bizt. 1848-51-320. A rendelkezés nem jelöli, hogy honvédütegről van szó. Görgey szept. 28-iki létszámjelentése három féléteget tüntet fel, amelyek mindegyike 4 ágyúból áll. OL H 2 Országos Honvédelmi Bizottmány iratai (a továbbiakban: OHB) 1848:2389. A Honvédek napló jegyzeti szerint Dunaföldvárra a 4. hatfontos honvédségi üteget küldték, 35. o.

⁹³ Batthyány iratai 1436. o.

⁹⁴ Batthyány iratai 1539–1540. o. Batthyány rendelkezése szerint az 5. tüzérezrednek kellett volna kiképzőül egy ügyes altisztet adnia. Gombos László alezredes azonban szept. 24-én a HM-ből azt jelentette a Haditanácsnak, hogy a tüzérezred egy altisztet sem tud nélkülözni, így a honvédségnek kell kiképzőt adnia. ONöHt 1848:4271.

⁹⁵ Batthyány iratai 1574. o. A küldötteknek a két löveg kiadásáról szept. 28-án már a fővárosba rövid időre visszatér Kossuth intézkedett. Kossuth Lajos Összes Művei (KLÖM). XIII. S. a. r. *Barta István*. Budapest, 1952. 44. o.

⁹⁶ Batthyány iratai 1540. o. (Kiemelés az eredetiben).

⁹⁷ Batthyány iratai 1540. o.

⁹⁸ Batthyány iratai 1445. o.

megfelelő intézkedések megtételére, majd szeptember 20-án jelezte a minisztériumnak, hogy a munka egy részét (a töltényhüvelyek sodrását) az Újépületben fogják végezni, mert ahhoz nem kell lőpor. Ami pedig a munkaerőt illeti, a honvéd tüzérek közül „a lehetőleg legnagyobb számmal fognak kiállítani.”⁹⁹ Szeptember 22-én Batthyány arról intézkedett, hogy miként történjék a tüzérszertár anyagának biztosítása, vagyis Budára történő átszállítása.¹⁰⁰ Szeptember 24-én pedig Lukács Dénes főhadnagyrá bízta, hogy naponta ő ellenőrizze a „laboratoriumban” elkészült gyalogsági és tüzérségi lőszerket, s intézkedjen, hogy annak háromnegyed részét a táborba szállítsák.¹⁰¹ Egyidejűleg meghagyta a tüzérdandár parancsnokának, hogy az 1. számú lőszerraktár kulcsát adják át Lukács főhadnagynak.¹⁰²

Ezekben a napokban megtörténtek a Pákozdi előtti utolsó tüzértiszti kinevezések. Szeptember 21-én jelent meg a *Közlönyben* Megyaszay József volt őrmester hadnagyi kinevezése, 27-én pedig az eredetileg 24-én kinevezett Leiter József honvéd tüzemester és Faváry József bombászkariz tüzemester hadnagyi kinevezése.¹⁰³ Ez utóbbit a Bécsbe távozott és lemondott István nádor már nem hagyta jóvá, így az csak Batthyány aláírásával jelent meg a sajtóban.

„A Dunán túli honvéd tüzérség parancsnoksága” szeptember 23-án Székesfehérvárról küldte jelentését a Haditanácshoz. Psotta százados elsőként arról számolt be, hogy az 1. honvéd lovas üteg szeptember 21-én érkezett Fehérvárra, ahol naponta szép sikerrel folytatta a gyakorlatozást. (Ami közvetve arra utal, hogy a legénység kiképzése még korántsem volt befejezve.) Ezt követően a százados a tüzérség gondjairól számolt be, pontokba szedve azokat: 1. mivel kevés a ló, egy-egy ágyú 40-40 lövedékkel kevesebbet vihet, mint a szerezdeknél; 2. a császári tüzérségnél 6 ágyúhoz 1 őrmester és 3 tizedes, a honvédtüzérségnél 8 ágyúhoz 1 őrmester és 1 tizedes jut; 3. a szerezdeknél egy szekeresz kétszer annyi napidíjat kap, mint a lovas, de két lovat gondoz, – a honvédeknek is két ló jut egy szekereszhez, aki azonban csak a gyalogos fizetését kapja; 4. a császári tüzérségnél 6 ágyú lovaihoz 6 takarmányos szekér jut, a honvédeknek 8 ágyúra 2 szekér, ezért csak egy napra való takarmányt tudnak magukkal vinni; 5. naponta egyre több a beteg ló, ezért az 1. lovas és az 1. gyalog honvéd ütegehez baromorvosokra van szükség. A jelentés befejezésül közölte, hogy a 2. honvéd gyalogüteg is megérkezett.¹⁰⁴ Psotta százados szeptember 25-én még mindig Fehérvárról újabb beszámolóval jelentkezett. Eszerint az eredetileg Pápán gyülekezett önkéntes nemzetőrség parancsnoka, Kosztolányi Móric őrnagy az alakulata számára kiutalt 4 löveget Komáromból megkapta, de ahhoz Pestről csak négy egyént küldtek. Ezért ő, Psotta Mór a 3. gyalogüteg tartalék legénységéből 15 főt vezényelt oda.¹⁰⁵ Bár Psotta százados beszámolója érzékeltette a honvédtüzérség gyenge ellátottságát mind emberekben, mind lovakban és gördülőanyagokban, Batthyány és tanácsadói ennek ellenére lehetőséget láttak arra, hogy a dunántúli sereget még egy hon-

⁹⁹ Batthyány iratai 1488. o. A honvédtüzérek létszáma nem emelkedett a kívánt gyorsasággal. Ezért Gedeon honvédszázados egy szept. 24-én kelt beadványában a botrányokozás miatt fogvatartott honvédtüzérek kiengedését kérte, mert „a mostani szorult helyzetben nagy szükség lenne rájuk.” ONöHt 1848:4200.

¹⁰⁰ Batthyány iratai 1538. o. Az előzményekre: uo. 1434. o.

¹⁰¹ Batthyány iratai 1587. o.

¹⁰² HNI 1848:724.

¹⁰³ Megyaszay előterjesztése nem ismert. Leitner és Faváry előterjesztésére: ONöHt 1848:3964, 4719. Utóbbi iraton szerepel Lukács Dénes honvéd századosi előléptetése, a *Közlöny* szept. 27-iki száma ezt is közölte.

¹⁰⁴ ONöHt 1848:4232. A probléma már ismert volt, így a két ütegehez a baromorvosok kinevezése a *Közlöny* szept. 22-iki számában jelent meg.

¹⁰⁵ ONöHt 1848:4433. Görgeynek sikerült félütegéhez tüzértiszteket biztosítani. (L. a 77. jegyzetet.)

védüteggel erősítsék. Ezért a miniszterelnök szeptember 24-én utasította a tüzérdandár-parancsnokságot, hogy azonnal szolgáltatson ki Mack főhadnagynak egy lovasüteg számára 6 hatfontos ágyút és 2 hétfontos tarackot. Egyidejűleg a szekereszeti állomásparancsnokság is megkapta az utasítást, hogy a 45. szekereszeti lovasosztály azonnal fogasson be és még aznap vonuljon ki.¹⁰⁶ Így Mack nem maradt vissza Buda védelmére, jól lehet kidolgozott egy tervet a vár megvédésére, amelyet nyilvánosságra is hozott.¹⁰⁷ Mack és a lovasüteg kiindításáról a döntés hirtelen történhetett, mert szeptember 24-én még „A budavári honvéd tüzérség parancsnoksága” fejléccel bocsájtott ki egy iratot.¹⁰⁸ Mack ütege így időben indult, hogy részese lehessen a pákozdi ütközetnek.

Minden eddigi felszerelt és táborba indított honvédségi üteg vagy gyalog vagy lovas hatfontos lövegből állott (eltekintve a 2-2 hétfontos taracktól). Az Újépületben azonban szép számmal akadtak tizenkétfontos csövek is, és nagy mulasztás lett volna nem felszerelni legalább egy ilyen üteget. Az ismert iratok nem szólnak róla, de a honvéd tüzérek kaphattak tizenkétfontos löveget is gyakorlatozásra, mert egyébként nem képzelhető el, hogy szeptember 26-án Batthyány egy ilyen tizenkétfontos ütegek fogatokkal és szekerekkel történő ellátására utasította volna a szekereszeti parancsnokságot.¹⁰⁹ Az előbbi példák alapján feltételezhetjük, hogy az üteg létszáma nem teljes, csak elégséges volt.¹¹⁰ Feltételezhetjük azt is, hogy a kiindításnak valószínűleg a lovak hiánya lehetett az akadály. Így a szeptember 19-én indított lóvásárlás – amit ezek szerint a szekereszet számára is folytattak – lehetővé tette, hogy a szükséges 96 lovat is kiállítsák. Az pedig, hogy a miniszterelnök tételesen sorolta fel az előírás szerinti lóállományt és szekereket, azt mutatja, hogy a végrehajtó hatalom teljes súlyával kívánta kikényszeríteni a szükséges vonóerő és gördülőanyag hiánytalan kiszolgáltatását. Nem tudjuk, hogy az utasítást a szekereszet milyen gyorsan teljesítette. Az 1. tizenkétfontos honvédségi üteg tudomásunk szerint csak október 1-én hagyta el a fővárost.¹¹¹

A közvélemény előtt nem lehetett ismeretlen az 5. tüzérezred és a szekereszeti parancsnokság – részben indokolt – ellenkezése, a „szolgálati serénység” kétségtelen hiánya. Ezért érezte szükségesnek, a *Marczius Tizenötödike*, hogy megnyugtassa olvasóit, mivel köztudott volt, hogy a horvátokkal szemben gyülekező magyar seregben két cs. kir. tüzérezred van. Így írt szerkesztője a szeptember 23-án délután megjelent számban: „Tüzéreink magyarok, vagy olyan németek, kik a magyar vezérlét és magyar felügyelet alatt állnak.” A jól tájékozottak biztonságerzetét az is erősítette, hogy legalább az egyik, a Drávához érkezett üteghöz a hiányos személyzet kiegészí-

¹⁰⁶ Batthyány iratai 1586. o. (Jegyzetek is.) Az említett szekereszosztályt Batthyány még szept. 17-én Mack rendelkezése alá helyezte, uo. 1403. o.

¹⁰⁷ A tervszetről szept. 28-iki kelettel a KH okt. 1-én megjelent számában Szathmáry Károly adott hírt. Eszerint a vár védelmére 2500 honvéd és 300 tüzér kellett 12 huszonnégy fontos ágyú mellé, míg a Gellérthegyre 6 darab huszonnégy fontos ágyút kellene telepíteni. (*A Budapesti Divatlap* szept. 27-iki 13. sz. arról tudósított, hogy ágyúk vannak a Gellérthegyen.)

¹⁰⁸ Erdős Ferenc őrnagynak, a Haditanács gazdasági osztálya vezetőjének küldte meg 90 tüzérségi kézikönyv árát. Lehet, hogy Mack az indulási parancs ismeretében kívánta az ügyet rendezni.

¹⁰⁹ Batthyány iratai 1620. o.

¹¹⁰ Szept. 26-án Lukács Dénes főhadnagy jegyzékben közölte a HM-mel, hogy a sorkatonaságtól kiknek áthelyezését kéri az üteghöz. HM 1848:7843.

¹¹¹ A kiindulásról okmányszerű bizonyítékot nem találni. Az egyik emlékezés adja meg az időpontot, de az csak 4 plusz 2 lövegről tesz említést. *Butykay József*: Az 1848–49-i első 12 fontos honvédüteg története. *VU* 1883. aug. 12., 32. szám.

tésére Csány László kormánybiztos az 1. honvéd zászlóaljtól rendelt egyéneket.¹¹² A fejlemények igazolták a lap információját. Csány László még szeptember 29-én így jelentett a Honvédelmi Bizottmánynak: „A tüzérség mint a sor, mint a honvédi ügyesen és példásan teljesítette kötelességét, jóllehet, a sortüzérség ugyan azok 5-ik ezredből való, mely Jelasics táborában van.”¹¹³

A Pákozdnál felállított magyar sereg hiteles hadrendje nem ismert. A rendelkezésre álló anyagok alapján azonban egyértelműen megállapítható, hogy a Drávánál álló sereghoz egy gyalog és egy lovas hatfontos szorzati tüzéruveget vezényeltek (összesen 12 löveget). Veszprémbe, Fehérvárra illetve Martonvásárra szeptember 26-ig két gyalog és két lovas hatfontos honvédüveget irányítottak (összesen 4 x 8, azaz 32 löveget). Ha elfogadjuk az *Egy honvéd köztüzér* emlékezéseit, hogy a csata előtt az 1. üteg felét kiküldötték Roth hadoszlopa ellen, akkor a honvéd tüzérség lövegszámát négyvel csökkentenünk kell. Ugyanakkor a hadrendben szerepelt Ivánka és Kosztolányi őrnagy önkéntes nemzetőreinek 4-4 lövegből álló tüzérsége is. Mindez 48 löveget jelent, amelyből csak 12 löveget szolgáltak ki a cs. kir. tüzérek.¹¹⁴ Ez a tüzérség jól megállta a helyét, mert tüzével sikerrel tartóztatta fel a horvát támadást. Bár a pákozdi csatát – mint a híres Valmy-i ütközetet – elsősorban a tüzérség uralta, a magyar fél tüzérei gyakorlatilag semmit sem veszítettek. Október 1-én Psotta százados így számolt be erről a baracscai táborból: „Pákozdnál tartott csata alkalmával a 2-ik lovas ütegnél 1 lónak meg sértésén kívül az 1 fél gyalog ütegnél még egy mozdony kerék két küllője ellövetvén, az használhatatlanná tétetett, s minthogy Jánosi hadnagy úr a fél üteggel a tartalék kereket elvitte, így az 1° fél lovas üteg által segítettett és pótoltatott ki; ezen kívül semmi veszteségünk nem vala.” A jelentés közölte még, hogy amikor felszólította az üteparancsnokokat, hogy nevezzék meg a csatában magukat kitüntettet egyéneket, azt válaszolták, „minden egyén kötelességét leg gondosabban teljesíté, s a tüzérséget annyira magasztaló hideg vérűség által tünteté ki; de csak Strakoniczky hadnagy úr fél ütege találkozáván közelebről az el-lenséggel, a 4 irányzók közül különösen Sándor, Lecher és Pásztori tüntették ki magokat, miről a legnagyobb örömmel teszem jelentésemet.”¹¹⁵

Pákozdt után

A Nemzetőrségi Haditanács munkáját Batthyány miniszterelnök lemondásáig, pontosabban szeptember 29-én a reggeli órákig irányította, amikor a Lamberg-gyilkosság

¹¹² L. a 74. jegyzetet. Ez a kiegészítés a déli táborban is megtörtént. Verbász második sikertelen ostroma után a 6. honvéd zászlóaljtól századonként 4-4 ember áthelyezésével erősítették meg az ott levő szorzati ütegeket. *Varsányi Péter István: Hetvényi István emlékirata. HK 1983/3. 473. o.*

¹¹³ KLÖM XIII. 54-55. o.

¹¹⁴ A Pákozdnál szerepelt tüzérek korábban ismert (egyébként 1849 után összeállított) hadrendi elhelyezésére, s a rekonstruált valószínűbb változatára l. *Hermann Róbert: A drávai hadtest hadműveleti naplója. Zalai Gyűjtemény 36/I. Hadtörténelmi Tanulmányok. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 1995. 196-203. o.*

¹¹⁵ ONöHt 1848:4700. Sztrakoniczky Bazil főhadnagy a jobbszárnyon volt. Az 1. gyalogüteg másik felét tehát Jánosi (Jánossy) Sándor vezényelte, ő vitte el a tartalék alkatrészeket. Ismeretes, hogy a honvéd tüzérek sikerét Jellačić is elismerte. Ezt a hírt a csata során csellel elfogott, de másnap szabadon engedett Ivánka őrnagy hozta. Ismertté Kemény Zsigmond tette, aki a csata után – Pálffy Jánosnak, a Ház alelnökének társaságában – Martonvásáron járt, s ő írta meg *PH* okt. 3-i számában. – A Ház okt. 2-án pótlólag elismerést szavazott meg a pákozdi csata – előző napon nem említett – szereplőinek. Ezek között találjuk Jungwirth szorzati főhadnagyot és egész gyalogütegét. Népképviselési országgyűlés, 260. o.

hírére Bécsbe utazott, hogy a bekövetkezett szerencsétlen akció következményeit megkísérelje enyhíteni. A Haditanács Batthyány lemondása után természetesen folytatta munkáját, s egészen decemberig, amíg be nem olvadt a honvédelmi minisztériumba, intézte a nemzetőrség és honvédség szervezésének, felszerelésének és ellátásának ügyét. Az alábbi összefoglalás nem szándékozik ezt részletezni, hanem csak a legjellemzőbb adatokat kívánja megemlíteni. A Jellačić után induló magyar sereg Bicskén készült elhelyezési táblázata szerint Móga 58 löveggel rendelkezett.¹¹⁶ A Pákozdtól után a Muraköz visszafoglalására indult Perczel Mór október 11-én azt jelentette Csánynak, hogy seregében 12 ágyú, vagyis „három fél hat fontos üteg” található.¹¹⁷ A már meglévő, felszerelt ütegek mellé természetesen a tüzérség raktáraiban heverő csövekből is mihamarabb új ütegeket kellett kiállítani. A Honvédelmi Bizottmány október 7-én utasította a honvédelmi minisztériumot, hogy vizsgáljon meg minden tüzérségi raktárt, s minél több löveget szereljenek fel.¹¹⁸ A rendelkezésre álló tüzérségi készletről ismerünk egy augusztus 15-én és egy szeptember 20-án az 5. tüzérezred által készített kimutatást. Az augusztus 15-i jelentés szerint a fővárosban még található löveganyagból 20 hatfontos gyalog és 14 hatfontos lovasüteg állítható ki, továbbá 2 tizenkétfontos hosszúcsövű, 6 tizenkétfontos rövidcsövű és 2 tizennyolcfontos tábori üteg szerelhető fel. A jelentés hozzátézi: szükség esetén még 8-10 háromfontos üteg is kiállítható.¹¹⁹ A szeptember 21-én beterjesztett jelentés Batthyány előző napi intézkedésével kapcsolatos, amely az Újépületben található löveganyag, tüzérségi szerek és tartozékok uszályokon történő elszállításának elrendelésére utasította a budai főhadparancsnokságot.¹²⁰ A kimutatás szerint a tüzérszertár raktárában 68 háromfontos, 12 hatfontos, 17 tizenkétfontos tábori löveg, továbbá 17 hatfontos lovasüteggel való, s 13 hétfontos rövid tarack csöve volt található. A kimutatás tartalmazza a lövegek felszereléséhez szükséges lövegtalpak és mozdonyok, valamint a gyalogsági és a különböző tüzérségi löszerek és tartozékok (gyutacs, kanóc), számszerű kimutatását.¹²¹ Feltehetően az itt felsorolt készletből került ki a honvédség 2. tizenkétfontos gyalogütege, amely az egyik emlékezés szerint október 16-án indult a főszereg után a Lajta mellé.¹²² Mészáros Lázárnak egy október 24-én kelt jelentéséből tudjuk, hogy 2 tizennyolcfontos üteget is felszereltek (ez a lehetőség szerepelt az augusztus 15-iki kimutatásban), de kiindításához mind a vonóerő, mind a legénység hiányzott.¹²³

¹¹⁶ OHB 1848:2103. A növekedést az 1. tizenkétfontos üteg 4 lövege, egy fél honvéd gyalogüteg és Pilller őrnagy 2 lövege idézte elő.

¹¹⁷ OL H 103. Csány László iratai. Beadványok 1848:80. Két félüteget Perczel Görgeitől vett át. *Görgey István: 1848 júniusától szeptemberig. Okmánytár. S. a. r. Katona Tamás.* Budapest, 1980. 335. o.

¹¹⁸ OHB 1848:890. A rendelet meghagyta, hogy tüzekek hiányában a felszerelés munkájában polgári személyek is felhasználhatók.

¹¹⁹ „Aus dem Reste können noch ausgerüstet werden.” Kossuth miniszteri iratai (I. a 61. jegyzet). A kimutatás nyilván 6-6 ágyút számol egy ütegre. (Kérdés, hogy a tarackokat miért sorolja fel mint külön ütegeket szervezendő lövegeket.)

¹²⁰ Batthyány iratai 1483–1484. o.

¹²¹ Hadtörténelmi Levéltár. General Kommando zu Ofen. Präsidiale 1848:639. A kimutatás tartalmazza az Újépületben található nehézlövegek számát, továbbá a tartozékok részletes felsorolását is. Ezt Cortesi von Arual vezérőrnagy, a tüzérdandár ideiglenes parancsnoka nyújtotta be.

¹²² *Garzó Imre: Életem és abból merített gondolatok. S. a. r. Blazovich László és Varsányi Péter István.* Budapest, 1978. 57. o. Az emlékező is tanúsítja, hogy az ütegeket milyen gyorsan állították ki: „Összes tüzérségi tudományunk két heti gyakorlásból, néhány félnap tölténykészítésből, s a honvédtüzérség számára magyar nyelven hevenyészve összeírt és kinyomtatott hárommészes füzetből merítettük.” Uo. 58. o.

¹²³ OHB 1848:1754. Mészáros nov. 10-én arról a gondról jelentett, hogy 77 (vet)ágyúcsőre csak 10 tarackcső jut. OHB 1848:2770.

Közben sikeresen folyt a tüzérség létszámának növelése. Nádossy ezredes, a Haditanács elnöke október 21-én azt jelentette az OHB-nak, hogy a honvéd tüzérek száma 1800 főre növekedett. A tüzértest sikeres vezetése érdekében azt javasolta, hogy azt ütegosztályokba kell szervezni, s azok élére egy-egy őrnagyot kell kinevezni. Az I. ütegosztály élére Psotta Mór, a II. parancsnokának Lukács Dénes, a III. parancsnokának pedig Mack József századost ajánlotta. Az OHB az előterjesztést még aznap jóváhagyta.¹²⁴ A döntés már a felterjesztés előtt megszülethetett, mert a Haditanács október 19-én tette meg előterjesztését a három százados előléptetésére, s az október 25-én már megjelent *Közlönyben*.¹²⁵ A honvéd tüzérség létszámnövekedése figyelemre méltó, mert a Perczel Mór által szeptember 12-én említett számhoz viszonyítva öt hét alatt több mint háromszorosára növekedett. Az emlékezések által emlegetett „tanulmányos ifjak” nagy száma biztosította a kiképzés sikereit, de szerepe volt ebben a sortüzérségtől átkerült altiszteknek is. Így folytatódott a gyakorlat, hogy a honvéd tüzérség szervezői név szerint és szolgálati helyük megjelölésével a honvédelmi minisztérium útján kérték az illetők elbocsájtását a budai főhadparancsnokságtól.¹²⁶

Ezek az áthelyezési kérelmek önkéntesek voltak, s kivétel nélkül altisztek (al- és főágyúsok, illetve szakértizedesek), míg 5. ezred törzsének tisztjei várakozó álláspontra helyezkedtek. Mészáros Lázár egy október 10-én az OHB-hoz intézett levelében azt kérte, hogy utasítsák a vidéki törvényhatóságokat: mivel az országban létező, de „különösen az alvidéki lázadók ellen működő osztrák tüzérek mindez ideig kellő hason szenvel (!) viselkedtek, s kötelességöknek megfeleltek”, az irántuk való ellenszenv kimutatása „lehangeltséget” eredményezhet.¹²⁷ Mészáros figyelmeztetésének kiváltója a tüzérdandár parancsnokságának október 7-én kelt beadványa volt, amely a szegedi polgármester által kezdeményezett, a városban állomásozó tüzérség kiindulását akadályozó fellépésről tudósított.¹²⁸ Szenttamás három sikertelen ostroma, a katonai vezetés bizonytalansága és kudarcra érhetően foglalkoztatta a közvéleményt, főleg a térség közvéleményét. A gyanúból kijutott a tüzérségnek is, hiszen a déli tábor(ok)ban egy kivételével csak cs. kir. legénységű tüzérlétegek voltak. A honvédelmi miniszter figyelmeztetése talán azon alapult, hogy ő, mint a Szenttamás elleni harmadik akció vezetője, nem találta kifogásolhatónak a tüzérség működését. Azzal is tisztában volt, hogy a honvéd tüzérség minden erejét a dunántúli fősereghez irányították, így a szerb felkelők ellen feltétlenül szükséges, hogy a térségben működő osztrák tüzérek engedelmessékedjenek a magyar vezetésnek.

A történetek az 5. tüzérezred törzsének tisztikarát mindenestre egy emlékirat kidolgozására készítette, amelyet a honvédelmi minisztériumnak nyújtottak be. Az október 15-én kelt terjedelmes beadványban azt kérték, hogy az ezred két alacsonyabb beosztás-

¹²⁴ OHB 1848:1442. Az előterjesztés Psottát mint rangidős századost részesítette előnyben, de a másik kettőt is úgy minősítette, hogy „a magyar tüzérség alakítása és beoktatása körül” kitűnő érdemeket szereztek.

¹²⁵ Psotta Mór, Lukács Dénes és Mack (Makk) József életútjára I. *Bona Gábor*: Tábarnokok és törzisztiztek az 1848/49. évi szabadságharcban. 3. kiadás. Budapest, 2000. Ebből kiviláglik, hogy a tüzezosztályok szervezése nem valósult meg maradéktalanul. Lukács Dénes nov. elején már a HM-ben teljesített szolgálatot.

¹²⁶ Az 1. tizenkétfontos gyalogüteghez (amely ekkor már elhagyta a fővárost) okt. 2-án Lukács Dénes százados 2 főágyús és 2 tizedes azonnali áthelyezését kérte, amit az érintett hatóságok két nap alatt elintézték: HM 1848:7832. Okt. 10-én újabb 17 embert kért ki az üteghez a szokott szolgálati úton: HM 1848:8119.

¹²⁷ KPA 159. sz.

¹²⁸ Uo. A tüzérdandár parancsnokságának az október 4-én Szegeden történetéről készült részletes jelentése.

ban lévő tisztje Bécsbe utazhasson eligazításért.¹²⁹ Mivel Kossuth a lajtai táborban tartózkodott, a kérdéssel az OHB Nyáry Pál elnökletével foglalkozott. A Bizottmány döntését Nyáry október 20-án közölte a honvédelmi minisztériummal. Eszerint az országban állomásozó katonaság – ha nem magyar is – a magyar kormánynak tartozik engedelmessékedni. Így tehát, amíg a tüzérek itt tartózkodnak „hon árulási büntény terhe alatt” kötelesek engedelmessékedni. Itt maradni pedig a kölcsönösség alapján kötelesek, mivel Ausztria nem bocsájtotta haza Morvaországból és Galiciából a magyar katonaságot. A minisztérium – szól Nyáry utasítása – hívja össze a tiszteket, ismertesse a határozatot, s vegyen tőlük írásos nyilatkozatot, hogy akarják-e a magyar kormányt szolgálni. Ha ezt nem vállalják, hivataluktól fel kell függeszteni, fizetésüket megvonni és ki kell őket utasítani. Egyben meg kell akadályozni, hogy a legénységgel érintkezzenek. A rendelkezés nem érinti a legénységet és az altiszteket. Azokra – véli Nyáry – lehet számítani, s az utóbbiakról kell az „elment” tisztek helyére válogatni.¹³⁰

Mészáros október 22-én kelt válaszában kifejtette aggályait a Bizottmánynak, hogy az együttműködni nem hajlandó tisztek elutasítása sok gondot okozhat. Az altisztek ugyanis nincsenek jól kiképezve, így előléptetésük esetén elméletileg nem lesznek képesek a feladatukat jól ellátni. Ezek után kérte a végleges utasítást, hogy mit válaszoljon a folyamadóknak.¹³¹ Az OHB természetesen nem változtatta meg döntését, így Mészáros Lázár október 25-én tájékoztatásul német fordításban megküldte a budai főhadparancsnokságnak a Bizottmány október 20-i levelét.¹³² Az együttműködést nem vállaló tiszteket kiutasították, az esküt megtagadó legénységet pedig hadifogolynak tekintették. Az osztrák sereg közeledésekor, december 23-án Kossuth elrendelte, hogy ezeket a tüzéreket szállítsák a jászkun kerület helységeibe.¹³³ Akadtak tehát ellenszegülők, de az OHB – a korábbi példák alapján – nem csalódott a tüzérezred altisztjeinek együttműködési készségében. Amíg a budai főhadparancsnokság működött (december 10-ig), a honvédelmi minisztérium útján oda beérkezett név szerinti kérelmek több mint 100 főnyi áthelyezést kezdeményeztek.¹³⁴ A főhadparancsnokság megszűnése után Kossuth december 18-án elnöki rendeletben engedélyezte, hogy az 5. tüzérezredtől átléphessenek a honvédséghez.¹³⁵

Ami a honvéd tüzérek létszámát illeti, Nádosy ezredes által, október 21-én közölt 1800 fő az üteghez még be nem osztott egyéneket is tartalmazta. Ezt látszik bizonyítani, hogy Lukács Dénes századosnak egy október végén készült kimutatása, amely ütegenként tünteti fel a létszámot, összesen 1661 emberrel számol.¹³⁶ Ismerjük Görgei

¹²⁹ HM 1848:8615. A hosszú fejtegetést 16 tiszt írta alá: a beadványt Cortesi vezérőrnagy és Dietrich altábornagy láttamozta. A HM az ügyet okt. 18-án továbbította az OHB-nak. Okt. 15-én Kiss Miklós őrnagy, a budai nemzetőrség parancsnoka azt jelentette az OHB-nak, hogy a budai német tüzérség parancsnoka „tisztai becsület szavára” jelentette ki, hogy nem kaptak olyan parancsot, amely eltiltatná a honvéd tüzérekhez való átlépést. L. Pest-budai nemzetőrök 1848–49. Dokumentumok a fővárosi nemzetőrség történetéhez. S. a. r. *Czaga Viktória és Jancsó Éva. Fővárosi Levéltár. Budapest, 2001. 77. o.*

¹³⁰ OHB 1848:1286.; HM 1848:8615.; KLÖM XIII. 254. o.; *Csikány, Honvédtüzérség* 38. o.

¹³¹ HM 1848:8615.

¹³² HM 1848:8781.

¹³³ KLÖM XIII. 863. o. A jelek szerint azonban ennek maradéktalan kivitelezésére nem került sor.

¹³⁴ Hadtörténelmi Levéltár. General Kommando zu Ofen. Q Section 1848-31-20. tételszám alatt található a HM egymást követő beadványai. (Ezek előirata a HM iratsorozatában az 1848:8100. ikt. számot követően találhatók.)

¹³⁵ OHB 1848:5952.

¹³⁶ KPA 406. sz. A kimutatás szerint „Móga táborában” az 1. és 3. hatfontos gyalogüteg, az 1. és 2. hatfontos lovasüteg és az 1. tizenkétfontos gyalogüteg található, összesen 694 emberrel. A 2. hatfontos gyalogüteg a perlaszi táborban, a 3. hatfontos lovasüteg Rákospalotán, a 4. hatfontos gyalogüteg, a 4. hatfontos

november 21-én Pozsonyban készült tüzérségi kimutatását, amely ütegek szerinti bon-tásban 103 lövegről nyújt információt.¹³⁷ Ez azonban csak pillanatkép, amely állan-dóan változott, s még az egyes ütegek együtt maradása sem volt magától értetődő.¹³⁸ Tartósan egy helyben állomásozott természetesen az Arad ostromára felvonultatott 14 löveg, amelyről december 22-én jelentett Máriássy János alezredes az OHB-nak.¹³⁹ Azok a Pesten és Budán található nagyméretű ágyúk („véd- és ostromlövegek”) azon-ban, amelyekről december 24-én készített kimutatást a Bizottmány számára Kaufmann őrnagy, feltehetően részben az osztrákok kezére kerültek, mindenekelőtt azok, ame-lyek még lövegtalpakokkal nem voltak ellátva.¹⁴⁰

Áttekintésünk utolsó adatai már nem a Nemzetőrségi Hadtanács időszakát érintik. Egy kérdésre: a rakétagyártás kísérletére azonban vissza kell térnünk, mert annak előz-ményei a Batthyány-kormány időszakáig nyúlnak vissza. Európa a napóleoni háborúk óta ismerte a Sir William Congreve angol tüzértiszt által feltalált és tökéletesített rakétát. A hazai olvasó a *Jelenkor* 1833. október 2-i számából értesült arról, hogy a csornai „nagy gyepen” a Feuerwerkscorp sikeres lögyakorlatot mutatott be az Augustin vezérőrnagy által kifejlesztett rakétákkal. Az osztrák hadseregben rendszeresített rakétafegyverekből az 1848. április 26-i kimutatás szerint Pesten és Budán is volt raktáron.¹⁴¹ A hazai tüzér-ség fejlesztéséről szóló cikkek adhatták az ötletet a *Marczius Tizenötödike* valamelyik munkatársának, aki a lap május 2-i számában úgy vélekedett, hogy „korunk a congre-vrakéták kora.”¹⁴² A cikk íróját az is ösztönözhetette, hogy Batthyány hozzájárulásával ezek-ben a napokban próbálták ki a Dunán egy az óbudai hajógyárban épített „röppentyűs csajkát.”¹⁴³ A kormány kezdeményezésére a magyar külügyminisztérium július végén az osztrák hadügyminisztériumhoz fordult egy „röppentyűütegért”, de azt Latour augusz-tus 2-án elutasította, s csak gyalogsági fegyverekhez való alkatrészeket volt hajlandó biz-tosítani.¹⁴⁴ Ezt követően a Batthyány-kormány más módon kívánt rakétafegyverekre szert tenni. Batthyány augusztus 8-án, visszautasítva egy rakéta-megrendelési ajánlatot, egyi-dejűleg utasította Pulszky Ferencet, a bécsi magyar külügyminisztérium államtitkárát, hogy tolmácsolja a távol lévő herceg Esterházy külügyminiszternek a kérelmet: „eszkö-zölje ő az angol kormánynál, az említett röppentyűkből bizonyos mennyiség részünkre átengedhessék, vele egyszersmind Magyarországra szakértő angol tiszt is küldessék.”¹⁴⁵ Az akcióba Kossuth is bekapcsolódott, ő is bizalmasa, Pulszky révén. Pulszky kapcsol-

lovasüteg és az 1. tizenkétfontos lovasüteg tartaléka helyben található, amihez hozzáadva a Komáromban lévő 122 honvédtüzért, ez a második felsorolást összesen 967 emberrel számol. Az 1661 főnyi létszámot *Csikány*, Honvédtüzérség 36. o. a Hadtörténelmi Levéltár 1848/49. évi gyűjteményének kimutatása alapján használja.

¹³⁷ OHB 1848:5510. A kimutatást táblázatosan közli *Csikány*, Honvédtüzérség 41. o. A kimutatásban sze-repelnek háromfontos lövegek is, amelyeknek száma „szükségből” megszorodott. Ilyen ürmértékű löveget – többnyire csövet – kaptak az igényükkel egyre nagyobb számmal jelentkező városok.

¹³⁸ *Csikány*, Honvédtüzérség 35–48. o.

¹³⁹ OHB 1848:6666. A legnagyobb ürméret 2 hatvanfontos mozsár volt.

¹⁴⁰ OHB 1848:6638.

¹⁴¹ L. a 61. jegyzetet. A rakétafegyvert egyesek olyan természetesnek tartották, hogy Kőkényesy (Gartner) Szaniszló, a jászkun nemzetőrség ideiglenes őrnagya júl. 8-án azt ajánlotta, hogy a kunoknak vagy rakétákat, vagy ágyúkat adjanak. HM/b. 1848:3386.

¹⁴² Ezt a megállapítást az *Athenum* már 1839. I. 32. megtette. L. még *Ács Tibor*: Magyar tudósok vitája a Congrève-rakétáról. *Haditechnika* 1993/4. 53–55. o.

¹⁴³ A budai főhadparancsnokság megkeresésére Batthyány ápr. 26-án járult hozzá a kísérlethez, HNI 1848:57.

¹⁴⁴ KM eln. 1848:768., 806.

¹⁴⁵ Batthyány iratai 1016. o., Pulszky aug. 10-i válasza: uo. 1035. o.

latba került Anton Stuver bécsi tűzszerésszel. Az előzményeket nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy Kossuth augusztus 31-én arra utasította Pulszkyt, hogy nevezettel kösse meg a „definitív” szerződést.¹⁴⁶ Pulszky a szerződést szeptember 7-én meg is kötötte Stuverrel.¹⁴⁷ Annak azonban nincs nyoma, hogy a rakéatechnikus Pestre jött és a gyártás megkezdődött volna.

A „hadi röppentyű” hazai gyártására már 1848 október elején sor került. Ennek okmányoszerű első nyoma Mészáros Lázárnak október 21-én az OHB-hoz intézett levele, amely a röppentyűgyártásával megbízott Moser nemzetőr hadnagy jelentésére hivatkozva közölte, hogy a munka „felette jó sikerrel halad”. A kísérletek szerint a röppentyűk „egyenes és biztos járást mutatnak.”, s célba érve nagy erővel csapódnak be.¹⁴⁸ November 7-én Mészáros már azt jelentette, hogy Moser főhadnagy (?)többféle röppentyűt készített, s mivel azokat a minisztérium tüzérségi előadója jónak találta, bizottságot nevezett ki a bemutató megszervezésére. A technikai újdonságok iránt érdeklődő miniszter, hogy a Bizottmány is nevezzen ki két tagot november 11-én szombaton tartandó bemutatóra, így indokolta kérését: „Minthogy itten egy egészen új, magyar honban még soha nem üzött művészet életbe léptetése forog kérdésben, melyből a haza mérhetetlen hasznot ígérhet magának...”¹⁴⁹ A másnap kelt jelentés azonban a kísérlet kudarcáról számolt be. Eszerint a röppentyűk igen nehezek, csak 400 lépés távolságba repültek, igen kis határfokkal működtek, „a hadi szolgálatra pedig igen drágák.”¹⁵⁰ Ugyanez a jelentés arról tudósított, hogy jelentkezett valaki Sopronból, aki 16-án ugyanott alkalmasabb röppentyűket kíván bemutatni, s ezért Mészáros ismét kérte, hogy a küldöttség küldjön ki két személyt.¹⁵¹

A kísérlet november 16-án megtörtént. A másnap elkészült jegyzőkönyv szerint a tíz tételesen ismertetett lövés igen változó eredményű volt. A lövedékek (projectile) technikaiilag nem voltak tökéletesek, a kilövő állványzat ugyan könnyű, de hiányos és tökéletlen. A bizottság javaslata az, hogy Moser és a másik szakértő egyesítse szakértelmét, s az OHB utaljon ki a munka folytatására 500 pftot.¹⁵² Mészáros december 13-án örömmel jelentette, hogy a két nappal korábbi rakétakísérlet minden addiginál jobban sikerült.¹⁵³ December 14-én Lahner ezredes, a HM tüzérségi osztályának vezetője felterjesztette a 22 lövésről készült részletes jegyzőkönyvet, amely tartalmazta a lőtávolságot, a lövedék

¹⁴⁶ KLÖM XIII. 857. o.

¹⁴⁷ Kossuth miniszteri iratai. (L. a 61. jegyzetet.) Közli *Friedrich Walter: Magyarischen Rebellenbriefe* 1848. Münnich, 1964. 59–60. o.

¹⁴⁸ OHB 1848:1595. A jelentés Bogeni Moser nemzetőrhadnagyra hivatkozik, akit – ezek szerint – valahol a nemzetőrség hadnagynak választott. Ezt az tette lehetővé, hogy 1847-től Magyarországon tartózkodott. Rakéatechnikai ismereteit mint bombászkariz tüzér szerezte. *Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai.* Budapest, 1988. 425–426. o.

¹⁴⁹ OHB 1848:3093. Mészáros Nádosy ezredest, Lukács őrnagyot és Kaufmann századost nevezte ki a bizottmány tagjainak.

¹⁵⁰ OHB 1848:2792. A kísérletről jkv nem készült.

¹⁵¹ Uo. A bemutató résztvevői a váci határban lévő „tüzérségi dolgozó háznál” találkoztak. (A cs. kir. tüzérség itt az un. Hutterekben különböző készleteket tárolt.)

¹⁵² OHB 1848:3255. Ugyanezen a számon Kossuth nov. 20-án intézkedett és 500 pft kiutalásáról. (A jkv. Moserről elmondja, hogy több évig szolgált a „röppentyű testületnél.” Nov. 11-től csak 4 napja volt a 10 lövedék elkészítésére. Vagyis nem a másik, „a Sopronból érkezett” személy tartotta a bemutatót. Ugyanakkor a jkv a két szakértő együttműködését javasolja.)

¹⁵³ OHB 1848:5555. A jelentés közölte, hogy az eddig kézzel folytatott gyártás megkönnyítésére egy hidraulikus sajtóra volna szükség. Dec. 14-én az OHB utasította Fiáth István soproni kormánybiztost, hogy hg. Esterházy cukorgyárából a két vízi sajtót, vagy legalább az egyiket szerezze meg.

nemét, eltérését a löiránytól, illetve hogy a becsapódáskor miként működött.¹⁵⁴ Kossuth december 16-án kiadta a rendeletet a rakétafegyver rendszerbe állítására.¹⁵⁵

Lukács Dénes, a honvéd tüzérség főparancsnokságának vezetője december 23-án, amikor a már felszerelt és rövidesen felszerelendő lövegekről jelentett, igen optimistán nyilatkozott a röpentyűk készítéséről: Moser hadnagy eredményesen működik, a kiépzés igen egyszerű, értelmes emberek 48 óra alatt megtanulják a rakéták kezelését. Három hét múlva, ha az állványok készen lesznek, egy üteget már Erdélybe lehet küldeni – ígéri a jelentés.¹⁵⁶ A főváros kiürítése miatt azonban a rakéták sorozatgyártására csak Nagyváradon került sor.

Aladár Urbán

THE NATIONAL GUARD COUNCIL AND THE ORGANISATION OF THE HONVÉD ARTILLERY IN 1848

Summary

A characteristic of the Hungarian revolutionary changes in 1848 is that beside the regular troops voluntary battalions were also organised from May 1848. The Hungarian Ministry of National Defence was not in command of these units. These volunteers, the so-called mobile national guards, were taken into service for three years, under the command of the National Guard Council established by Prime Minister Lajos Batthyány. (The National Guard was set up according to article 22 of 1848, for maintaining public order in the settlements, and the cabinet charged Batthyány with its leadership.) The volunteers of the mobile national guards were soon called honvéd, i.e. „defenders of the homeland”, and the first battalions organised in the summer of 1848 became the models for the mass army from autumn.

The recruitment began on 16 May 1848, with the aim of setting up ten infantry battalions and a horse artillery battery. The latter moderate objective can be explained by the fact that the recruitment went on illegally, without the authorization of the parliament, and they did not want to irritate the government in Vienna with the „disproportionate” development of this important branch of service. (Eventually, Vienna recognised the establishment of the new units, as being „defence measures” taken against the Serb movements in Southern Hungary.) The number of those volunteering for artillery service, however, increased so rapidly that Batthyány and the National Guard Council could start the artillery training in greater strength. The training officers were chosen from artillery officers that either left the service, or were transferred from active service. The majority of these officers, as well as the NCOs that volunteered from the regular regiments, were Hungarians. The instructors had an easy job, as there were several young intellectuals among those joining the artillery, mostly engineers, surveyors and mathematicians who attained the theoretical knowledge effortlessly.

The training of the artillery volunteers went at such a spanking pace that a few weeks after, on Batthyány’s instructions and through the Ministry of National Defence, the Council requested the central artillery brigade command to put horses at the Hungarian artillery’s disposal. (For understandable reasons, the purchasing of horses for the Hungarian army had just started then.)

¹⁵⁴ OHB 1848:5605. A lövészet eredményének szakszerű összefoglalását l. *Szöllősy*, Az 1848–49-i magyar tüzérség 210. o. (L. az 5. jegyzetet.)

¹⁵⁵ OHB 1848:5605.

¹⁵⁶ OHB 1848:6433.

Subsequent to certain difficulties, the army got the support, and thus the drill with the horses started. As a result, the 1st Hungarian six-pounder artillery battery executed a successful shooting exercise in the Keresztúr artillery shooting range on 16-17 August. On the following day, Batthyány gave orders to raise the strength of the Hungarian artillery from 350 to 2500. At the same time, he objected to the defence minister's intention to command the battery after its successful debut against the Croats, to the defence line established along the Drava River. Batthyány announced that he regarded this well-trained battery as a model for further units to be drilled.

At the end of August and the beginning of September, the Hungarian artillery obtained cannons from the artillery supply depot of the Neugebäude, and carriages from the train service. This was already a protracted process, because the central artillery and train service command showed reluctance to cooperate with the Hungarian government and the Hungarian army. In a few days after 11 September, the beginning of the Croatian invasion, three newly trained and equipped Hungarian batteries were dispatched to encounter the Croatian army. On 29 September, in the battle of Pákozd, two regular and four Hungarian artillery batteries were fighting on the Hungarian side, the former having been filled up with Hungarian ranks in part. Their cannon fire played a great part in holding up the enemy's infantry advance. Thus, the troops of Croatian Ban Jellačić were forced to retreat in the direction of Győr and Vienna, and to leave the country two days later.

Further on, the study discusses how the 5th artillery regiment's Austrian and Czech officers, staying in Hungary, attempted not to take part in the armed conflict. Moreover, the author traces the artillery's successful organisational work in the autumn, up to December 1848, when the National Guard Council merged into the Ministry of National Defence.

Aladár Urbán

L'ORGANISATION DU CONSEIL DE GUERRE DE LA GARDE NATIONALE ET
DE L'ARTILLERIE DES HONVEDS EN 1848

Résumé

La particularité de la transformation révolutionnaire hongroise de 1848 résidait dans l'organisation des bataillons de volontaires, en plus des troupes régulières, dès mai 1848. Ces unités ne relevaient pas du Ministère hongrois de la Défense Nationale. Ces volontaires recrutés pour trois ans furent des gardes nationaux mobiles qui dépendaient du Conseil de guerre de la Garde Nationale mis en place par le Premier ministre Lajos Batthyány. (Le Conseil des Ministres confia à Batthyány la garde nationale constituée pour le maintien de l'ordre dans les communes, en vertu de la loi 22-1848.) Les volontaires de la garde nationale mobile furent bientôt appelés honveds et les premiers bataillons organisés en été 1848 servirent de modèle pour l'armée populaire formée dès l'automne.

Le recrutement, commencé le 16 mai 1848, envisagea d'organiser dix bataillons d'infanterie et une batterie d'artillerie à cheval. La modestie de ce dernier objectif s'explique par le fait que tout le recrutement s'est déroulé de manière irrégulière, sans autorisation du Parlement, et qu'on ne voulait pas provoquer l'administration viennoise par une augmentation «disproportionnée» de cette arme importante. (Vienne reconnut ensuite la constitution des nouvelles unités comme une «mesure de défense» en raison des mouvements des Serbes méridionaux. Cependant l'effectif des volontaires d'artillerie augmenta avec une telle rapidité que Batthyány et le Conseil de guerre de la Garde Nationale purent commencer à entraîner un effectif d'artillerie plus important. Les officiers d'instruction étaient soit des anciens officiers d'artillerie, soit des actifs affectés à cette fonction. Ces officiers ainsi que les sous-officiers issus des régiments de ligne étaient, pour la plupart, des Hongrois. La tâche des instructeurs fut facile, car il y avait de nombreux intellectuels parmi les

candidats à l'artillerie, surtout des ingénieurs, des géomètres et des mathématiciens qui apprirent vite les connaissances théoriques.

L'instruction des artilleurs volontaires avança si rapidement que le Conseil de guerre – sur l'ordre de Batthyány et via le Ministère de la Défense – demanda, après quelques semaines, au commandement de la brigade d'artillerie du régiment de ligne de mettre des chevaux à la disposition des artilleurs honveds. (Il est compréhensible que l'armée n'a pas procédé à l'achat de chevaux plus tôt.) Malgré quelques difficultés, les honveds obtinrent les chevaux et purent commencer à s'exercer avec des attelages. Grâce à cela, les 16–17 août, la première batterie d'artillerie de six livres effectua un exercice de tir réussi au champ de tir de Keresztúr de l'artillerie. Le lendemain, Batthyány ordonna l'augmentation de l'effectif de l'artillerie honved de 350 à 2500 personnes. Il protesta en même temps contre l'intention du ministre de la défense qui voulut affecter cette batterie sur la ligne de garde organisée contre les Croates au bord de la Drave. Batthyány déclara qu'il considérait cette batterie bien entraînée comme un modèle qui devrait aider l'entraînement d'autres unités.

Fin août début septembre, l'artillerie honved reçut des pièces du magasin d'artillerie de Neugebaude et des attelages du service du train des équipages. Ce ne fut pas simple, car la collaboration du commandement de l'artillerie et du train des équipages du régiment de ligne avec le gouvernement et l'armée hongroise devint alors de plus en plus aléatoire. Trois batteries honveds fraîchement instruites et équipées furent envoyées contre l'armée croate quelques jours après l'invasion lancée par cette dernière le 11 septembre. Le 29 septembre, dans la bataille de Pákozd, deux batteries d'artillerie du régiment de ligne (complétées par des soldats hongrois) et quatre batteries d'artillerie honveds furent engagées. Elles jouèrent un rôle important dans l'arrêt de l'avancée de l'infanterie ennemie. Ainsi l'armée de Jellačić, ban de Croatie, fut contrainte de prendre la direction de Győr et Vienne et de quitter le pays.

Par la suite, l'étude examinera comment les officiers d'origine autrichienne et tchèque se trouvant dans le pays ont essayé d'échapper au conflit armé. Elle suivra aussi les travaux d'organisation efficaces de l'artillerie jusqu'en décembre 1848 où le Conseil de guerre de la Garde Nationale a intégré le Ministère de la Défense.

Aladár Urbán

DIE ORGANISIERUNG DES MILITÄRRATES DER NATIONALGARDE UND DIE DER HONVED-ARTILLERIE IM JAHRE 1848

Resümee

Es ist eine Eigenheit der Umbrüche zur Zeit des ungarischen Freiheitskampfes im Jahre 1848, dass ab Mai 1848 neben der allgemeinen Wehrpflicht freiwillige Bataillone organisiert wurden. Über diese Einheiten verfügte nicht das ungarische Ministerium für Landesverteidigung. Diese für drei Jahre angestellten Freiwilligen waren sogenannte mobile Nationalgardisten, über die der Militärrat der Nationalgarde verfügte, der von Ministerpräsident Lajos Batthyány organisiert worden war. (Die aufgrund von Gesetzesartikel 1848:22. aufgestellte Nationalgarde, die die Ordnung von Siedlungen aufrechterhalten sollte, wurde vom Ministerrat Batthyány übergeben.) Die Freiwilligen der mobilen Nationalgarde wurden bald Honveds genannt. Die im Sommer 1848 organisierten ersten Bataillone wurden die Modelle für die ab Herbst organisierte Massenarmee.

Die am 16. Mai 1848 beginnende Anwerbung hatte das Ziel, zehn Infanteriebataillone und ein Kavallerie-Artilleriebatterie zu organisieren. Diese letzte bescheidene Zielsetzung wird dadurch erklärt, dass die gesamte Anwerbung regelwidrig – ohne Ermächtigung durch den Reichstag – vor sich ging. Zudem wollte man mit der „unverhältnismäßigen“ Erhöhung dieser wichtigen Waffengattung die Regierung von Wien nicht reizen. (In Wien wurde die Organisation der neuen Formationen im Nachhinein als eine „Schutzmaßnahme“ infolge der serbischen Bewegungen im

Südland anerkannt.) Die Zahl der Freiwilligen, die sich bei der Artillerie meldeten, wuchs jedoch so rapide, dass Batthyány und der Militärerrat der Nationalgarde mit der Ausbildung einer größeren Artilleriezahl beginnen konnten. Die Ausbildungs-offiziere waren zum Teil aus dem Dienst ausgetretene, zum Teil aus dem aktiven Dienst übergewechselte (versetzte) Artillerieoffiziere. Diese Offiziere, sowie die aus den Linienregimentern übergewechselten Unteroffiziere waren größtenteils Ungarn. Die Ausbilder hatten eine leichte Aufgabe, da sich ziemlich viele junge Intellektuelle bei der Artillerie gemeldet hatten, in der Überzahl Architekten, Vermessungsingenieure und Mathematiker, die sich das theoretische Wissen leicht aneignen konnten.

Die Ausbildung der freiwilligen Artilleristen verlief so schnell, dass der Militärerrat – auf Anweisung von Batthyány – nach einigen Wochen das Kommando der Artilleriebrigade der Linienregimenter auf dem Wege des Ministeriums für Landesverteidigung darum bat, den Honved-Artilleristen Pferde zur Verfügung zu stellen. (Für die Honved-Armee begannen die Pferdekäufe verständlicher Weise nur zu dieser Zeit.) Die Honveds bekamen diese Hilfe nach einigen Schwierigkeiten, sodass die Übungen mit den Gespannen beginnen konnten. Als Ergebnis hielt die 1. Sechspfund-Honved-Artilleriebatterie am 16-17. August auf dem Artillerie-Schießplatz von Keresztúr eine erfolgreiche Scheibenschussübung. Am darauf folgenden Tag verfügte Batthyány, dass die Stärke der Honved-Artillerie von 350 auf 2500 erhöht werden muss. Gleichzeitig protestierte er dagegen, dass der Minister für Landesverteidigung die Batterie, die sich erfolgreich bewährt hatte, gegen die Kroaten zur Postenlinie entlang der Drau kommandiert. Batthyány verlaublich, er sehe diese erprobte Batterie als Vorbild, das im Weiteren bei der Ausbildung neuer Einheiten helfen werde.

Die Honved-Artillerie erhielt Ende August/Anfang September aus dem Zeughaus der Artillerie im Neugebäude Geschütze und von den Fuhrwerkstruppen Fuhrwerke. Diese Aufrüstung verlief nicht gerade einfach, da das Artillerie-, bzw. Fuhrwerkskommando der Linienregimenter zu dieser Zeit nur mehr schleppend mit der ungarischen Regierung, bzw. der Honved-Armee zusammenarbeitete. Gegen die sich am 11. September in Bewegung setzenden kroatischen Invasionsarmeen wurden innerhalb von einigen Tagen drei soeben ausgebildete und ausgerüstete Honved-Batterien geschickt. Am Gefecht bei Pákozd am 29. September nahmen auf ungarischer Seite zwei Artilleriebatterien der Linienregimenter (die zum Teil mit ungarischer Mannschaft ergänzt worden sind) und vier Honved-Artillerie-Batterien teil. Das Feuer ihrer Geschütze spielte beim Aufhalten der vordringenden feindlichen Infanterie eine große Rolle. Dadurch wurde die Armee des Banus' von Kroatien, Jellačić, dazu gezwungen, zwei Tage später in Richtung Raab (Győr) – Wien zu marschieren und das Land zu verlassen.

Die Studie gibt im Folgenden einerseits einen Überblick darüber, wie die sich im Land befindlichen Offiziere des 5. Artillerieregiments österreichischer und tschechischer Herkunft versuchten, sich aus dem entstandenen bewaffneten Konflikt herauszuhalten. Andererseits verfolgt sie die erfolgreiche Organisationsarbeit der Artillerie im Herbst bis zum Dezember 1848, als der Militärerrat der Nationalgarde in das Ministerium für Landesverteidigung integriert wurde.

Аладар Урбан

ВОЕННЫЙ СОВЕТ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ И ОРГАНИЗАЦИЯ
ХОНВЕДСКОЙ АРТИЛЛЕРИИ В 1848 ГОДУ

Резюме

Специфической чертой революционных преобразований в 1848 году в Венгрии был тот факт, что наряду с составом призывников в армии, начиная с мая 1848 года, формировались добровольческие батальоны. Венгерское Министерство Национальной Обороны не распорядилось этими частями. Эти завербованные на три года добровольцы назывались мобильными национальными гвардейцами, находившимися в ведении Военного Совета

Национальной Гвардии, сформированного премьер-министром Лайошем Баттьяни. (Совет Министров Венгрии предписывал препоручить Баттьяни Национальную Гвардию, созданную Законом за № 22 от 1848 года для поддержания порядка в поселениях), Добровольцев мобильной национальной гвардии вскоре стали именовать хонведами, и первые батальоны, сформированные летом 1848 года, сполужили моделью формирующейся с осени массовой армии.

Вербовка, начатая 16 мая 1848 года, ставила задачей формирование десяти пехотных батальонов и одной конной артиллерийской батареи. Эта последняя скромная целеустановка объясняется тем, что вся вербовка проводилась не по правилам – без уполномочия государственного собрания, кроме того „непропорциональным” увеличением этого важного рода войск не хотели раздражать венское правительство. (В Вене задним числом признали, что формирование этих новых частей является „оборонной мерой”, предпринятой из-за движения сербов в южных провинциях.) Однако число добровольцев, примкнувших к артиллерии так быстро увеличивалось, что Баттьяни и Военный Совет Национальной Гвардии предприняли шаги для боевой подготовки более значительного контингента артиллеристов. Офицеры-инструкторы были офицеры-артиллеристы, частью уволившиеся из армии, а частью перешедшие (переведенные) из действительной службы. Эти офицеры, а также подофицеры, вышедшие из армейских полков, были в большинстве своем венгры. Офицерам-инструкторам было нетрудно работать, так как в артиллерию вступали большей частью молодые интеллигенты, в большинстве своем инженеры, аграрные инженеры, математики, которые легко усваивали основные знания программы воинской подготовки.

Подготовка артиллеристов-добровольцев проходила так быстро, что Военный Совет по указанию Баттьяни через несколько недель запросил через Министерство Национальной Обороны у командования полковой артиллерийской бригады предоставить лошадей в распоряжение офицеров-хонведов. (Разумеется, лишь теперь начались закупки лошадей для хонведской армии.) Эта помощь хонведам при некоторых трудностях была оказана. Таким образом можно было начать тренировку с лошадинами упряжками. В результате этого 1-я хонведская артбатарея с шестью упряжками 16–17 августа смогла успешно провести учение со стрельбой на артиллерийском полигоне в Керестуре. На следующий день после учебно-стрелкового показа Баттьяни издал распоряжение увеличить численность хонведских артиллеристов с 350 до 2500 человек. Одновременно он выразил протест против того, чтобы министр обороны командировал артбатарею, успешно прошедшую показательные учения, на рубеж охраны вдоль реки Драва, созданный против хорватов. Баттьяни заявил, что эту слаженную, прошедшую боевую подготовку артбатарею он считает образцовой, она должна будет содействовать обучению и подготовке новых артиллерийских частей.

В конце августа – начале сентября хонведская артиллерия получила из артиллерийского арсенала в Нойгебойде артиллерию и гужевые подводы из транспортно-егерской службы. Оснащение артиллерии проходило не легко, так как армейское полковое командование и начальство егерской транспортной службы уже неохотно взаимодействовали с венгерским правительством и хонведской армией. Против наступавшей армии хорватов, выступившей 11 сентября, венгры в течение нескольких дней смогли отправить на фронт три свежих подготовленных и оснащенных хонведских артбатареи. 29 сентября в сражении у Пакозда на стороне венгров приняли участие две армейских полковых (укомплектованных отчасти венгерскими рядовыми) и четыре хонведских артбатареи. Огонь из стволов этих артбатареи сыграл значительную роль в том, что было приостановлено наступление пехоты противника. Тем самым хорватская армия генерала Елашича была вынуждена по прошествии двух дней отойти в сторону рубежа Дьер – Вена и оставить страну.

В дальнейшем автор статьи показывает, с одной стороны, каким образом попытались офицеры австрийского и чешского происхождения, входившие в состав 5 артполка и находившиеся на территории Венгрии, остаться в стороне от развернувшегося вооруженного конфликта. С другой стороны, автор статьи прослеживает успешную работу, проводившуюся осенью по организации артиллерии, вплоть до декабря 1848 года, когда Военный Совет Национальной Гвардии влился в Министерство Национальной Обороны.